

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Vliv externích šoků na obchodování se zemědělskými komoditami v EU
The Impact of the External Shocks on the Agricultural Commodities Trade in the EU

Student: Věra Vráblíková
Vedoucí bakalářské práce: Doc. JUDr. Ing. Igor Kotlán, Ph.D

Ostrava 2012

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání bakalářské práce

Student: **Věra Vráblíková**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202R027 Národní hospodářství
Téma: **Vliv externích šoků na obchodování se zemědělskými komoditami v EU**
The Impact of the External Shocks on the Agricultural Commodities
Trade in the EU

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Ekonomické a legislativní prostředí zahraničního obchodu v oblasti zemědělství
 3. Přehled toků zemědělských komodit uvnitř i vně EU
 4. Zhodnocení vybraných externích šoků v EU
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

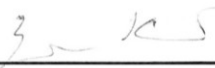
- BERNAKE, Ben a Robert H. FRANK. *Ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 978-80-247-0471-5.
- HINDLS, Richard et al. *Statistika pro ekonomy*. Praha: Professional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86946-43-6.
- HOBZA, Alexandr. *Evropská unie a hospodářské reformy*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-122-2.
- NEUMANN, Pavel. *Společná zemědělská politika EU: vznik, vývoj a reformy, mezinárodní komparace*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2004. ISBN 80-245-0814-1.
- SMUTKA, Luboš. *Vybrané aspekty agrárního sektoru ve světě*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2010. ISBN 978-80-213-2101-4.

Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **Doc. JUDr. Ing. Igor Kotlán, Ph.D.**

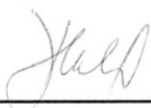
Datum zadání: 25.11.2011

Datum odevzdání: 11.05.2012

Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci na téma „Vliv externích šoků na obchodování se zemědělskými komoditami v EU“ vypracovala samostatně.

V Ostravě 9. 5. 2012

Věra Vráblíková

Chtěla bych zde poděkovat vedoucímu mé práce Doc. JUDr. Ing. Igoru Kotlánovi, Ph.D za odborné konzultace a rady při psaní této práce.

Obsah

1 Úvod.....	5
2 Ekonomické a legislativní prostředí zahraničního obchodu v oblasti zemědělství.....	6
2.1 Společná obchodní politika EU.....	6
2.2 Vývoj a reformy společné zemědělské politiky	9
2.3 Externí šoky.....	13
2.3.1 Elasticita poptávky po zemědělských produktech	15
2.3.2 Dopady externích šoků na obchodování se zemědělskými komoditami.....	17
2.3.3 Okolnosti ovlivňující konkurenceschopnost zemědělství	20
3 Přehled toků zemědělských komodit uvnitř i vně EU	23
3.1 Přehled toků zemědělských komodit vně Evropské unie.....	23
3.1.1 Obchodování s Brazílií.....	26
3.1.2 Obchodování s USA.....	28
3.1.3 Obchodování s Čínou	30
3.1.4 Obchodování s rozvojovými státy	31
3.2 Přehled toků zemědělských komodit uvnitř Evropské unie	34
4 Zhodnocení vybraných externích šoků v EU	37
4.1 Popis použitých metod pro zhodnocení dopadů externího šoku	37
4.2 Působení externího šoku na obchodování s hovězím masem	38
4.2.1 Zhodnocení dopadů externího šoku na obchodování s hovězím masem	41
4.3 Externí šoky působící na Evropskou unii od roku 2003 do roku 2004	44
4.3.1 Zhodnocení dopadů externího šoku na obchodování se zemědělskými komoditami	45
4.4 České zemědělství v roce 2009	45
4.4.1 Zhodnocení dopadů externího šoku	45
4.5 Externí šok v oblasti chovu nosnic v ČR	45
4.6 Externí šok v oblasti obchodování se španělskými okurkami.....	47
5 Závěr.....	48
Seznam použité literatury	50
Seznam zkratk	
Seznam příloh	

1 Úvod

Mezinárodní obchod už od pradávna poutal pozornost tvůrců hospodářské politiky, snad právě proto se v historii různých zemí, objevují rozdílné přístupy k němu. Například merkantilisté věřili, že shromažďování drahých kovů vede ku prospěchu celé země. Teorií mezinárodního obchodu je však mnoho. Odlišují se vzájemně tím, co považují za důležité a co za nepříliš důležité. Většina z nich se více či méně shoduje na tom, že cesta k optimální alokaci zdrojů ve světovém měřítku vede přes svobodný obchod.

Evropská unie sdružuje země, které se rozhodly pro odbourání bariér, které bránily svobodnému obchodu. Došlo tedy k povolení volného pohybu zboží, osob, kapitálu a práce. Ekonomická situace Evropské unie je podmíněna stavem v těchto domácích ekonomikách, na které působí nabídka a poptávka jejich obchodních partnerů, mezi které patří i nečlenské země. EU je jedním z největších obchodních velmocí na světě, je ale závislá na ekonomických podmínkách, které panují v zemích jejich obchodních partnerů, kterých je mnoho.

Tato práce se zabývá obchodováním se zemědělskými komoditami z pohledu Evropské unie. Zemědělství tvoří součást života lidí, která nebude nikdy zanedbatelná. Zemědělství totiž zajišťuje obživu pro obyvatelstvo, zabezpečuje převážnou část surovin pro potravinářský a lehký průmysl pěstováním kulturních plodin a chovem hospodářských zvířat.

Cílem této práce je vytvořit klasifikaci externích šoků, definovat mechanismy působení těchto šoků, dále pak zjistit na základě analýzy, do jaké míry je ovlivněno obchodování se zemědělskými produkty externími šoky působícími na tuto oblast. Externími šoky zde budou myšleny neočekávané jevy, které ovlivňují chování ekonomických subjektů.

Zpracovávaná práce se skládá ze čtyř základních částí. V první kapitole budou vymezeny teoretické podmínky obchodování se zemědělskými komoditami. Celá problematika bude popisována nejdříve z pohledu společné obchodní politiky a společné zemědělské politiky. Cílem druhé kapitoly je zmapovat toky zemědělských komodit nejdříve mezi EU a nečlenskými státy a následně uvnitř EU mezi jednotlivými členskými státy. V poslední kapitole budou analyzovány dopady událostí, které působily na trh se zemědělskými komoditami. K analýzám bude použita jednoduchá metoda nejmenších čtverců, pomocí které bude zjištěn vliv externích šoků na obchodování s danou komoditou.

2 Ekonomické a legislativní prostředí zahraničního obchodu v oblasti zemědělství

Kapitola se zabývá teoretickým vymezením obchodování se zemědělskými komoditami. Náplní prvních dvou podkapitol, tedy společné obchodní politiky EU a společné zemědělské politiky EU, je popsání současné situace panující v těchto dvou oblastí. Další podkapitoly se věnují ekonomickému vymezení problematiky externích šoků, které se projeví.

2.1 Společná obchodní politika EU

Vznik Společné obchodní politiky je svázán s rokem 1957, funguje tedy už více než čtyřicet let, proto patří mezi nejstarší politiky. Římskou smlouvou se zakládající země, mezi které patřila Belgie, Nizozemsko, Lucembursko, Francie, Itálie a Německo, zavázaly vytvořit celní unii (Kliková, Kotlán, 2006).¹ Vytvoření celní unie mělo za následek odstranění cel a překážek mezi členskými zeměmi. Volný trh byl ustanoven k 1. lednu roku 1993.

Pokud jde o výhody spojené s jednotným vnitřním trhem, tak podle analýzy, o kterou se v roce 1996 pokusila Komise ve své studii „Ekonomické zhodnocení vnitřního trhu“, jich bylo hned několik. Došlo ke zvýšení GDP EU o 1 % - 2 %. Vytvořilo se okolo 300 000 – 900 000 pracovních míst. Vnitřní trh Evropské unie se zvýšil o 20 – 30 %. Tok přímých zahraničních investic plynoucích do zemí EU zaznamenal zvýšení taktéž.

Společná obchodní politika může použít k prosazování zájmů Evropské unie několik nástrojů. Pomocí cel Evropská unie může chránit různá odvětví před zahraniční konkurencí nebo podporovat dovoz produktů, o které má eminentní zájem. Kvóty jako další z nástrojů společné obchodní politiky, jsou uplatňované na země, které nejsou členy WTO. Dobrovolné exportní omezení představuje závazek dovážejícího, že nepřesáhne stanovené limity pro dovoz zboží. Protidumpingové opatření omezuje dovoz zboží, které jeho výrobce nabízí za nižší cenu než je jeho cena na domácím trhu.

Společná obchodní politika je součástí hlavních pilířů, na kterých jsou založeny obchodní vztahy Evropské unie se světem. Zájmy a jejich prosazování v mezinárodním obchodě to je to, co je hlavním cílem této politiky. O tom, že společná obchodní politika má

¹ Římské smlouvy byly podepsané 25. března 1957 (Kaňa, 2010).

nadnárodní charakter svědčí i to, že je prováděná vůči třetím zemím (Kaňa, 2010). Teorie mezinárodního obchodu se více či méně shodují na tom, že cesta k optimální alokaci zdrojů ve světovém měřítku vede přes svobodný obchod. Argumentů, které hovoří ve prospěch svobodného obchodu, je celá škála. Svobodný obchod by měl vést ke zvýšení užitku spotřebitelů, optimální alokaci zdrojů, zvýšení konkurenčních tlaků na domácí výrobce a v neposlední řadě také na snižování cen.

Vlády však používají různé protekcionistické nástroje, kterými volný obchod spíše omezují. Existují však akceptovatelné důvody pro použití protekcionistických nástrojů, jako je například nepříznivý stav platební bilance, nebo jedná-li se o bezpečnost nebo ochranu tradic a kultur země.

Důležitou roli ve věcech Společné obchodní politiky hraje Komise (iniciativní i rozhodovací). Komise působí jako vyjednávač v mezinárodních jednáních v oblasti obchodní politiky. Za aktuální pravidla Společné obchodní politiky EU jsou považované:

- ❖ „Trade Barrier Regulation“ (TBR) z roku 1994, nahradily pravidla z roku 1989 (NIP) „New Instrument of Trade Policy“.
- ❖ Určení tzv. strategie přístupu k trhům – „Market Access Strategy“ z roku 1996.

Pravidla NIP nebyla v souladu se závěry Uruguayského kola² GATT. Orientace pravidel z roku 1989 byla hlavně na obranu proti nelegálním obchodně politickým opatřením třetích zemí. Nové pravidla (TBR) jsou motivována potřebou reakce na možnost objevení bariér, které by mohly mít vliv na trh EU nebo trh třetích zemí. Cílem je omezit negativní vlivy těchto obchodních překážek. V případě výskytu dále uvedených bariér může členský stát nebo podnik v zemi EU vyřknout stížnost proti:

- ❖ nerespektování pravidel GATT/WTO,
- ❖ nerespektování mezinárodního práva,
- ❖ porušování pravidel jednotného trhu EU,
- ❖ neférovým obchodně politickým krokům třetích zemí.

² Uruguayské kolo bylo jednání o obchodu, jehož výsledkem bylo založení WTO (Beneš, 2004).

„Market Access Strategy EU“ z roku 1996 pojednává o permanentní identifikaci přístupu firem EU na třetí trhy. Jde o vytváření databáze, která by zmapovala hlavní omezení přístupu na třetí trhy.

Politika podporující exportéry není součástí pravidel Společné obchodní politiky EU. Členské státy podporují podniky exportující na třetí trhy formou různých exportních podpor, zvláštní formy financování exportu, výhodné úvěrové a pojišťovací podmínky pro exportéry.

Členské země delegovaly veškeré pravomoci týkající se obchodní politiky ve prospěch orgánů EU. EU při vyjednávání s nečlenskými zeměmi vystupuje jako samostatný subjekt. Dohromady se společnou zemědělskou politikou, soutěžní politikou a společnou politikou v oblasti dopravy patří k politikám, jejichž provádění má EU exkluzivní kompetence. Neznamená to, že by byly politiky řízeny centrálně, členské země mají své zastoupení v podobě ministrů, kteří odpovídají za jednotlivé oblasti. V rámci Rady se mohou členské země podílení na rozhodování a schvalovacích procesech.

Posuzování obchodní politiky Evropské unie zahrnuje nejen přístup EU na trhy třetích zemí ale i přístup třetích zemí na trh EU. Jedná se o variabilní přístupy, které jsou ovlivněny mnoha faktory, například členstvím Evropské unie ve Světové obchodní organizaci. Je důležité se na celou problematiku neívat jen z jednoho úhlu. Na jednu stranu lze konstatovat dynamicky se objevující přístupy různých výrobků z různých zemí na trhu EU. Na druhé straně EU jedná v oblasti společné obchodní politiky v souladu se závěry GATT/WTO (postupné snižování celních tarifů). Společná obchodní politika je svázaná velkou spoustou uzavřených dvou i mnohostranných dohod se třetími zeměmi. Do principu fungování doložky nejvyšších výhod³ spadala koncem 90. let asi 1/3 celkového dovozu do EU, zbývající 2/3 fungovaly podle různých režimů vyplývajících z postupné integrace.

Společný celní tarif se týká toho zboží, které je dováženo do zemí EU a funguje na principu doložky nejvyšších výhod, ale jen v případě neexistence jiného bilaterálního ujednání.⁴ Od zavedení společného celního tarifu už členské státy nemohou měnit vnější celní tarify. Celní sazby mohou být změněny autonomně ze strany EU, nebo v rámci

³ Princip doložky nejvyšších výhod spočívá v ustanovení mezinárodní smlouvy, na základě kterého se smluvní strany zavazují poskytnout si navzájem v dané oblasti stejné výhody, které byly poskytnuté jiným státům (Beneš, 2004).

⁴ Společný celní tarif byl zaveden roku 1968 (Plchová, 2010).

mezinárodních dohod.⁵ Společný celní tarif pracuje se smluvními a autonomními cly. Smluvní cla se týkají zboží, které pochází ze zemí, které jsou také členy GATT/WTO nebo se zeměmi, s kterými EU podepsala dohodu obsahující doložku nejvyšších výhod.⁶ Dle nařízení EU 2658/87 upravuje oblast používání smluvních cel (nejčastěji se používají celní tarify stanovené na bázi hodnotové), které povoluje tento typ cel používat i vůči ostatním zemím pokud nebylo stanoveno jinak. Obchodní vztahy s dalšími zeměmi jsou upraveny některou z forem celních preferencí, které jsou upraveny v příslušných asociačních a preferenčních smlouvách (Plchová, 2010).⁷

2.2 Vývoj a reformy společné zemědělské politiky

Společná zemědělská politika Evropské unie je jednou z nejstarších společných politik, vznikla již v 50. letech minulého století. Poválečné období, do kterého se datuje vznik této společné politiky, logicky ve značné míře ovlivnilo její zaměření. Důraz byl proto kladen na zabezpečení dostatečného množství kvalitních výrobků a podporu vyšší zemědělské produkce. Tehdejší snahou bylo pozvednout zemědělství tak, aby se z něj stalo efektivně fungující odvětví, které bude zajišťovat solidní životní úroveň obyvatelstvu na venkově. Společná zemědělská politika poskytovala zemědělcům různé formy subvencí podporujících zvyšování produkce. V 60. letech byly v rámci společné zemědělské politiky stanoveny tři základní principy:

- ❖ Jednotný trh, jehož hlavní myšlenka spočíval ve volném pohybu zemědělských produktů mezi jednotlivými členskými státy.
- ❖ Preference Společenství zahrnující přednost odbytu zemědělských produktů vyrobených v členských zemích.
- ❖ Finanční solidarita zabezpečující financování zemědělské politiky ze společného rozpočtu.

V následujících letech se začaly projevovat důsledky, které vznikaly v návaznosti na splnění předem stanovených cílů. Problémem už nebyla nižší zemědělská produkce, ale

⁵ O změně celní sazby se rozhoduje na základě návrhu Komise a rozhodnutí Rady, která se usnáší kvalifikovanou většinou (Plchová, 2010).

⁶ Země, se kterými EU podepsala dohodu, jsou USA, Kanadou, Japonskem, Austrálií, Novým Zélandem a Taiwanem (Plchová, 2010).

⁷ Jednostranné preference mohou být poskytovány pouze rozvojovým zemím (Plchová, 2010).

naopak díky podpoře výroby začalo docházet k nadprodukcí hlavních zemědělských produktů. S nadprodukcí jsou spojené vyšší náklady, výrobky musely být buďto uskladněny nebo zlikvidovány v rámci EU. Jen část z nich se podařilo díky subvencím exportovat na trhy mimo Evropská společenství. To, že náklady na financování společné zemědělské politiky byly opravdu vysoké, vypovídá i fakt, že její podíl na rozpočtu ES činil v 70. letech až 75 %. ES se připravovalo na přijetí nových členů, což jen podporovalo skutečnost, že nutnost změn společné zemědělské politiky je více než žádoucí. Na počátku 90. let se přistoupilo k MacSharryho reformě⁸. Došlo tedy k následujícím změnám:

- ❖ Přejít od cenových podpor k přímým platbám, které nejsou vázané na produkci.
- ❖ Snížení intervenčních cen a výrobních kvót.
- ❖ Zaměřovalo se na snížení produkce, začalo se využívat zemědělské půdy například pro účely agroturistiky, zalesňování, apod.

Dalším důležitým dokumentem se stala Agenda 2000, jež představovala obměnu priorit společné zemědělské politiky EU s ohledem na připravované rozšíření o země střední a východní Evropy. Zahrnovala podle Plchové (2010):

- ❖ Pokles cenových podpor, zvýšení přímých plateb.
- ❖ Do popředí zájmů se dostalo sledování kvality potravin a zacházení se zvířaty.
- ❖ Posilování ekologické zemědělské výroby.

Rok 2003 sebou přinesl tzv. Fischlerovu reformu, která zavedla systém jednotné platby na farmu. Tento krok sebou nesl tu výhodu, že již nemotivoval zemědělce ke zvyšování své produkce. To však nebyla jediná výhoda, jako pozitivum lze jistě vnímat fakt, že zemědělci měli nyní větší svobodu při výběru plodin, protože podpory byly stejné, ať se jedná o jakoukoli plodinu.

Jednotná platba na farmu platí pro staré členské země, ke kterým se přidalo Slovinsko a Malta. K tomu, aby mohl zemědělec získat přímou platbu, musí mu být vyměřen finanční nárok, který lze vyčíslit buďto zohledněním přímých plateb obdržených v referenčním období 2000 – 2002. Nebo podle hektarů v majetku zemědělce během prvního roku fungování režimu

⁸ Ray MacSharry byl komisař pro zemědělství od roku 1989 - 1993 (Plchová, 2010).

jednotné platby na farmu. Jednotnou platbu na plochu využívají nové členské země, které přistoupily v roce 2004 a 2007. Vyplácené podpory jsou vázané na splňování standardů, které se týkají životního prostředí, kvality a bezpečnosti potravin, pohody zvířat a dobré zemědělské praxe⁹ od roku 2007.

Po provedení reformy došlo k poklesu podílu zemědělské politiky na rozpočtu EU. Efekt reformy byl takový, že se její podíl pohyboval zhruba okolo 40 % a výhled je takový, že do roku 2013 by mělo dojít k dalšímu poklesu na 35 %. Změnila se struktura dotací, které byly až do konce 80. let hlavním finančním nástrojem. Od 90. let se začal jejich podíl snižovat a zároveň rostl vliv přímých plateb a opatření k rozvoji venkova. Přímé platby se podílely až ze dvou třetin na celkových dotacích poskytovaným zemědělcům. Zemědělci nebyli motivováni od tohoto období zvyšovat svoji produkci, protože už tím nezískali větší subvenci.

Současná společná zemědělská politika si klade za cíl konkurenceschopnější zemědělství, které uspěje ve světovém hospodářství a bude ekologické. Zemědělská politika se bude ubírat takovým způsobem, aby i nadále:

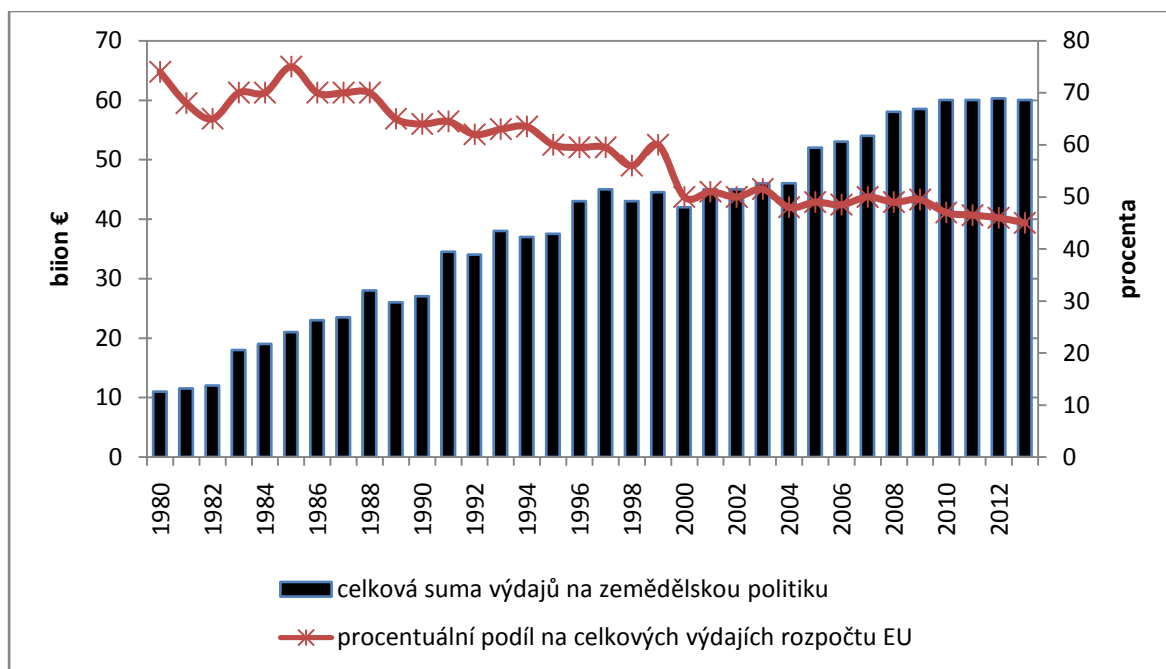
- ❖ odrážela potřeby a očekávání evropské společnosti;
- ❖ podporovala udržitelné zemědělství produkující kvalitní produkty, měla ekologický charakter a dbala na dobré životní podmínky zvířat;
- ❖ napomáhala růstu a vytváření nových pracovních míst ve venkovských oblastech;
- ❖ podpora konkurenceschopnosti a inovací v zemědělství, aby bylo schopné obstát na mimounijních trzích;
- ❖ bylo možné ji řídit jednoduchými pravidly.

Reformy společné zemědělské politiky Evropské unie se budou odvíjet od ekonomických a politických přístupů. Výhled je takový, že ani po roce 2014 nedojde ke zrušení finančních mechanismů EU v zemědělství. Každá reforma, která v budoucnu bude přijata, bude záviset na rozhodnutí členských zemí EU (Plchová, 2010).

⁹ 5 environmentálních směrnic a 3 směrnice týkající se veřejného zdraví a zdraví zvířat, 4 směrnice týkající se veřejného zdraví a zdraví zvířat a 3 směrnice týkající se notifikace nemocí zvířat a 3 směrnice týkající se pohody zvířat (animal welfare) (Plchová, 2010).

Z následujícího grafu 2.1 lze vyčíst, nejen jak se vyvíjely výdaje na společnou zemědělskou politiku, ale také jaký byl jejich procentuální podíl na celkových výdajích rozpočtu EU. Prezentované výsledky jen potvrzují, že reformy, které jsou v této oblasti přijaté, mají za cíl snížit podíl společné zemědělské politiky na celkových výdajích. Vždyť v roce 1981, měla EU deset členských států a výdaje na společnou zemědělskou se pohybovaly kolem 11 bilionů eur, přičemž její procentuální podíl se podílen na celkových z 60 %. V současnosti, tedy v roce 2012, kdy má EU 27 členů, výdaje na společnou zemědělskou politiku jsou vyčísleny zhruba na 60 bilionů eur, ovšem jejich procentuální podíl na celkových výdajích už se pohybuje okolo 40 %. Na první pohled by se mohlo zdát, že zvyšování výdajů na společnou zemědělskou politiku je nelogické s ohledem na jejich snižující se podíl na celkových výdajích. Vysvětlení pro tento jev je takové, že se zvyšujícím se počtem členských států rostou nejen náklady na společnou zemědělskou politiku, ale také ostatní výdajové položky mají také zvyšující se trend.

Graf 2.1: Vývoj výdajů na společnou zemědělskou politiku

Zdroj: Šimková, 2005, vlastní zpracování

Největší objem finančních prostředků ze společné zemědělské politiky čerpá Francie, Španělsko, Německo a Itálie. Kdy byly příjmy pocházející ze SZP přepočteny na hlavu, největšími příjemci by se stali Řekové a Dánové. Díky postupnému separování finanční podpory od produkce a odlišným preferencím jednotlivých států v oblasti zemědělství, objevují se návrhy na postupné přenesení části společné zemědělské politiky zpět na členské

státy. Určitou míru spolufinancování používají nové členské země EU, které ještě nejsou plně zapojeny do SZP a mohou tak do určité výše dorovnávat podporu pro své zemědělce ze svých státních rozpočtů.

Zemědělská politika je na úrovni států prezentována a ovlivňována vládami jednotlivých členských států. Svým charakterem je předurčena k zaměření na podporu příjmů zemědělců a podporu výroby kvalitních produktů. Motivuje také zemědělce k tomu, aby vyhledávali nové možnosti rozvoje, například v oblasti obnovitelných zdrojů energie. Evropská unie patří k nejen k předním vývozcům, ale také k největším světovým dovozcům potravin, přičemž dovážené produkty pocházejí hlavně z rozvojových zemí.

2.3 Externí šoky

Pro potřebu této práce definujeme externí šok jako neočekávaný jev, který ovlivňuje chování ekonomických subjektů. Následující klasifikace externích šoků je sestavena na základě výsledovaných událostí, které se projeví v zemědělství během posledních let.

Události, které by svým charakterem hodily do této kapitoly o externích šocích je jistě mnoho. Z toho důvodu byly vybrány jen zástupci jednotlivých skupin, jejichž klasifikace je uvedena dále v textu. V následující tabulce 2.1 jsou vyjmenovány události, které jsou z pohledu této práce považovány za externí šoky, a které byly vybrány k další analýze jejich působení na tuto oblast obchodu. Události jsou zde uvažovány z pohledu různých klasifikací.

Tabulka 2.1: Klasifikace vybraných externích šoků

Externí šok	Klasifikace podle			
	druhů komodit	rozsahu působení	působení mechanismu	opakovatelnosti události
BSE	živočišná	globální	přímý/nepřímý	jedinečná
Rozšíření EU	smíšená	globální	nepřímý	jedinečná
Fischlerova reforma zemědělství	smíšená	globální	nepřímý	jedinečná
Hospodářská krize 2008	smíšená	globální	přímý	opakovatelná
Povodně v ČR v roce 2009	rostlinná	lokální	nepřímý	opakovatelná
Směrnice EU na chov nosnic	živočišná	lokální	nepřímý	opakovatelná
Španělské okurky 2011	rostlinná	globální	přímý	opakovatelná

Zdroj: vlastní zpracování

V dalších řádcích je uvedena klasifikace externích šoků, podle které byly posuzovány právě ty, které prezentuje tabulka 2.1. Následující klasifikace člení externí šoky podle druhu zemědělských komodit na:

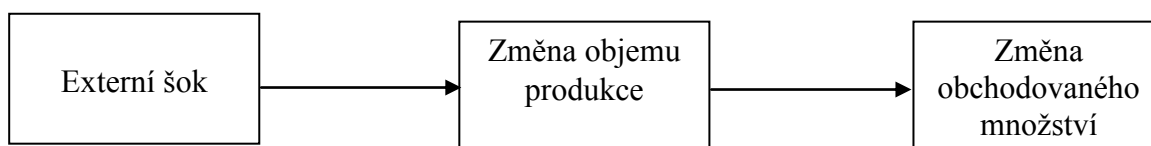
- ❖ živočišné šoky, ovlivňující velikost vyprodukované živočišné produkce, popřípadě obchodované objemy mezi státy,
- ❖ rostlinné události, které mají vliv na objem vypěstované a obchodované rostlinné výroby,
- ❖ smíšené, což jsou kombinace živočišných a rostlinných šoků, které postihují celé spektrum zemědělských výrobků.

Další klasifikace poskytuje zcela odlišný pohled na celou problematiku, rozděluje externí šoky podle rozsahu působení na:

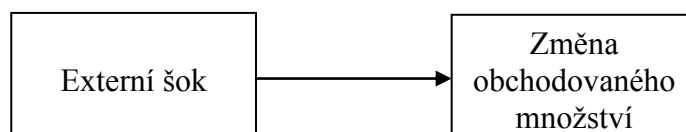
- ❖ lokální, které se týkají jen určitého regionu nebo státu,
- ❖ globální, které postihují větší množství států popřípadě celý kontinent nebo dokonce svět.

Ohledně posouzení mechanismu dopadu na oblast obchodování se zemědělskými komoditami jsou šoky posuzovány následujícím způsobem:

- ❖ externí šoky s tzv. „nepřímými“ dopadem na zahraniční obchod se zemědělskými produkty,

- ❖ Externí šoky s tzv. „přímými“ dopady na zahraniční obchod se zemědělskými produkty.

Další třídění externích šoků se zaměřuje na pravděpodobnost opakování se:

- ❖ jedinečné, jsou události, které jsou neopakovatelné (legislativní nařízení),
- ❖ opakující se, některé události mají vyšší pravděpodobnost, že se budou v budoucnosti opakovat (přírodní katastrofy).

2.3.1 Elasticita poptávky po zemědělských produktech

Pojem elasticita poptávky byl do ekonomie zaveden Angličanem Alfredem Marshall¹⁰. Udává vztah mezi změnou poptávaného množství a změnou ceny. Elasticita poptávky může být vyjádřena následujícím vzorcem č. 2.1, který uvádí Holman (2005).

$$e_d = \frac{\Delta Q / Q}{\Delta P / P}, \text{ kde} \quad (2.1)$$

ΔQ je změna poptávaného množství,

Q je původní poptávané množství,

ΔP je změna ceny,

P je původní cena.

Cenová elasticita poptávky odpovídá na to, jak se změní výdaje spotřebitelů na daný statek v případě změny jeho ceny. Výsledné efekty mohou být různorodé, jak ukazuje následující tabulka č. 2.2, která znázorňuje situaci, kdy cena roste. Za předpokladu, že by docházelo k poklesu ceny, efekt by byl přesně opačný.

Tabulka 2.2: Reakce spotřebitelů na zvýšení ceny

Elasticita	Poptávané množství
>1	Klesá
=1	Nemění se
<1	Roste

Zdroj: Holman, 2005, vlastní zpracování

¹⁰ Alfred Marshall v díle *Zásady ekonomie*, 1890 (Holman, 2005).

Pokud by situace, kdy by byla elasticita poptávky v absolutní hodnotě větší než 1, znamenalo by to, že jednocentní navýšení ceny vyvolá více než jednocentní pokles množství. Zvýšení ceny by pak vedlo k poklesu spotřebitelových výdajů na daný statek. Za těchto okolností je poptávka neelastická. Pakliže je cenová elasticita poptávky rovna jedné, jedná se o jednotkově elastickou poptávku, která je charakteristická tím, že změna ceny ponechá výdaje na statek beze změny. Výše uvedené vztahy dokládá tabulka č. 2.2. Nutno podotknout, že poptávka je elastičtější v dlouhém než v krátkém období.

Důvody pro změnu poptávky¹¹ jsou čtyři (Holman, 2005). Prvním důvodem je pokles preferencí spotřebitele, což pravděpodobně vyvolá pokles poptávky a naopak. Druhý důvod je růst důchodu spotřebitele. Může se stát, že dojde i k růstu poptávky a naopak. Třetím důvodem je změna ceny komplementu¹². Poptávka po statku klesne, pokud dojde ke zvýšení ceny jeho komplementu. Čtvrtým důvodem je změna ceny substitutu. Nastane-li situace, kdy cena substitutu nějakého statku poklesne, spotřebitel bude kupovat více tohoto substitutu a sníží poptávku po daném statku.

Elasticitu poptávky ovlivňuje zejména nahraditelnost jednoho statku jiným. Existují statky, které je velmi obtížné nahradit (např. sůl, voda nebo elektřina), z toho vyplývá, že poptávka po nich bude značně neelastická. Je tedy jasné, že pokud jsou statky snadno nahraditelné, bude poptávka po nich elastická.

V případě elasticity tržní poptávky¹³, která ovlivňuje výdaje kupujících a tím i příjmy prodávajících, může docházet například k následujícím situacím. První vznikne za předpokladu, že tržní poptávka je neelastická, pak se zvýší výdaje kupujících i příjmy prodávajících. Druhá vznikne v případě, že tržní poptávka je elastická a dojde-li ke zvýšení ceny, sníží se výdaje kupujících i příjmy prodávajících.

V případě působení externího šoku, jakožto neočekávanému jevu v zemědělství, který by snížil prodávané množství na trhu by nutně nemuselo mít za následek zvýšení cen tohoto produktu. Vše se, jak již bylo uvedeno, odvíjí od tržní poptávky po daném produktu.

¹¹ Změna poptávky znamená změnu celé poptávkové funkce, poptávané množství je číslo (Holman, 2005).

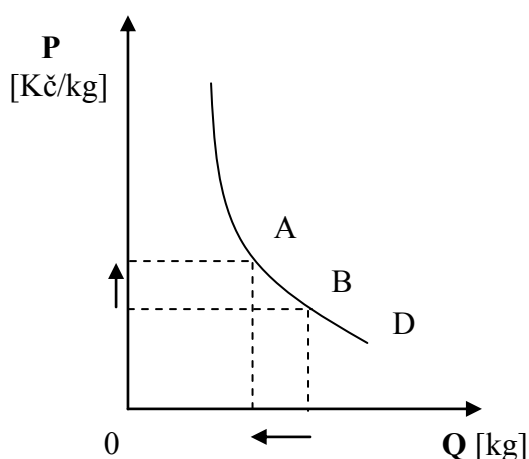
¹² Komplement je statek, který se spotřebovává společně s daným statkem (Bernake, 2003).

¹³ Tržní poptávkou se rozumí souhrn individuálních poptávek (Bernake, 2003).

Předpokládejme, že tržní poptávka po zemědělském produktu A je neelastická (například 0,5). Z toho vyplývá, že půlprocentní pokles množství produktu A na trhu je doprovázen jedním procentním růstem jeho ceny. To nasvědčuje tomu, že výdaje kupujících produkt A vzrostou a tím pádem porostou tržby jejich pěstitelů. Je tedy oprávněné tvrzení, že v tomto případě, kdy je tržní poptávka po produktu A neelastická, je situace vnímaná zemědělci pozitivně, protože dochází ke zvýšení jejich tržeb. Kdyby tržní poptávka byla elastická, zemědělci by tuto situaci vnímali jako pohromu. Následují obr. 2.1 a obr. 2.2, ve kterých je znázorněna výše popsání situace, kterou uvádí Holman (2005).

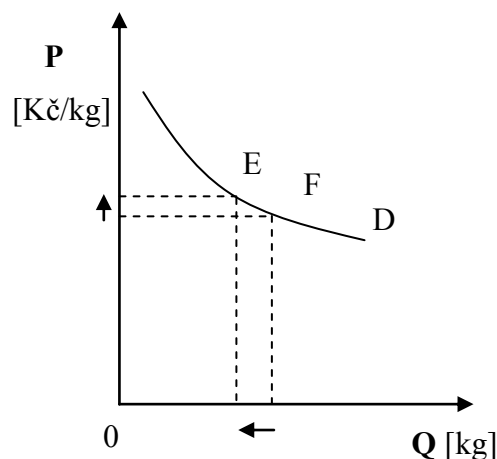
Obr. 2.1 je znázorněno, že tržní poptávka po produktu A, která je v rozmezí bodů A a B neelastická, zvýšení ceny zvyšuje výdaje (příjmy). Obr. 2.2 zobrazuje stav, kdy tržní poptávka po produktu B, která je v rozmezí bodů E a F elastická, zvýšení ceny tedy snižuje výdaje (příjmy) (Holman, 2005).

Obr. 2.1: Křivka neelastické poptávky

Zdroj: Holman, 2005, vlastní zpracování

Obrázek č. 2.2: Křivka elastické poptávky

Zdroj: Holman, 2005, vlastní zpracování

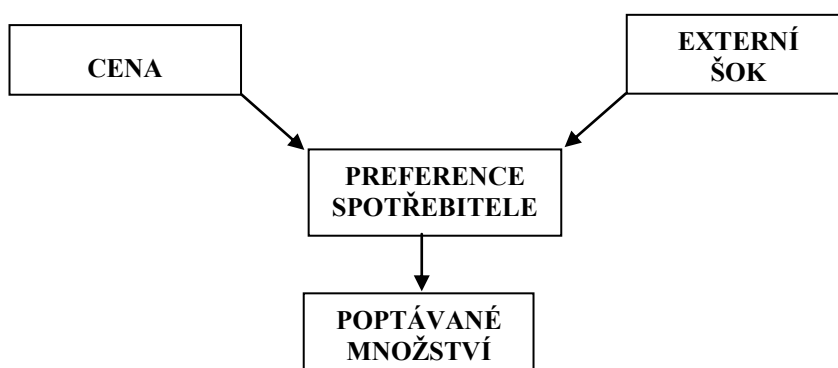
2.3.2 Dopady externích šoků na obchodování se zemědělskými komoditami

Dopady externích šoků na obchodování se zemědělskými komoditami jsou různorodé. Z hlediska působení externích šoků na zemědělskou produkci a následný odbyt mohou mít pozitivní i negativní dopad. Pro potřeby této práce je zcela jisté více než žádoucí přesněji definovat, jaké jsou dopady externích šoků z různých úhlů pohledu. Jako první tedy bude rozebírána změna poptávky po projevu externího šoku. Jako druhá bude následovat nabídka

respektive její změna ovlivněná projevem externího šoku. Dalšími oblastmi vhodnými ke zkoumání bude situace nejen na trhu substitutů, ale také na trhu komplementů.

Poptávka je na trhu prezentována jako množství určitého statku, které je kupující ochoten za danou cenu koupit (Holman, 2005). Z této definice vyplývá, že cena a preference jsou jedinými aspekty, které spotřebitel při svém rozhodování zohledňuje. Výše poptávaného množství závisí na preferencích spotřebitele, do jaké míry se změní, když se změní cen a statku, kterou udává jeho výrobce nebo která může být specifikovaná státem (u vybraných druhů výrobku). Nebo do jaké míry se změní vlivem nějaké neočekávané události (klasifikaci neočekávaných událostí rozebírá kapitole 2.3. O tom, jaké jsou reakce spotřebitelů na změny ceny, pojednává kapitola 2.3.1. Níže uvedený obr. 2.3 názorně zobrazuje, jak externí šoky působí na poptávané množství.

Obr. 2.3: Schéma působení externího šoku na poptávané množství

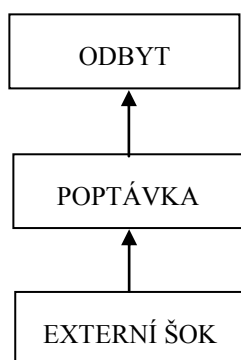

Zdroj: vlastní zpracování

Jedná-li se o změnu chování spotřebitele na trhu vlivem působení externího šoku, působí na producenty zemědělské výroby tzv. zezdola. Jinými slovy dopady externího šoku na odbyt zemědělských výrobků se projeví poté, co dojde ke změně preferencí, ke které by za jiných okolností nedošlo. Jak již bylo řečeno, externí šoky mohou na odbyt zemědělských výrobků působit jak pozitivně tak negativně.

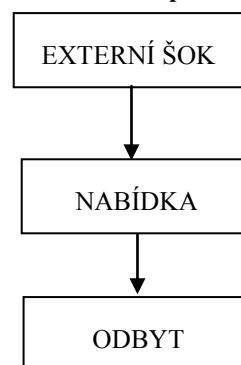
Nabídka je funkce, která znázorňuje závislost nabízeného množství statku na jeho ceně (Holman, 2005). Zcela určitě je tedy správné tvrzení, že za předpokladu, že změna poptávky vlivem externího šoku je považovaný za jev působený tzv. zezdola, pak změna nabízeného množství vlivem externího šoku je brána jako jev působící tzv. seshora. Působí na zemědělskou produkci totiž přímo.

Obr. 2.4: Externí šok působí zezdola

Zdroj: vlastní zpracování

Obr. 2.5: Externí šok působí seshora

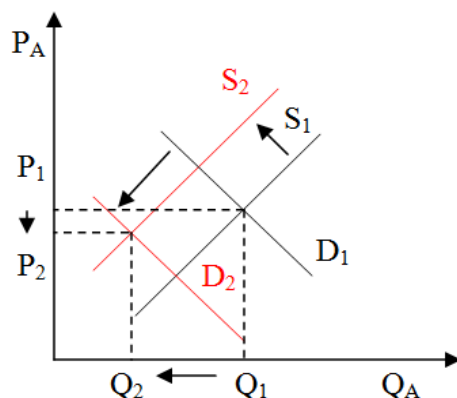
Zdroj: vlastní zpracování

Externí šok působící zezdola neboli poptávkový šok (viz. Obr. 2.4), může ovlivňovat odbyt zemědělské produkce různě. Jasně je, že by se jednalo o velmi specifický vliv. Jako názorný příklad by mohla sloužit demonstrace následující situace, kdy se objeví o nějakém zemědělském produktu informace, že závažným způsobem poškozuje zdraví. Reakce racionálně uvažujících spotřebitelů je ve většině případů taková, že se snaží inkriminovanému výrobku vyhýbat a nahrazuje jej jiným (jedná-li se o trh substitutů). Tímto krokem se sníží poptávané množství, celá situace se projeví snížením odbytu daného zemědělského produktu.

Stejně tak externí šok, který působí seshora neboli nabídkový šok, který je zobrazen na (viz. Obr. 2.5), ovlivňuje odbyt a tím i prosperitu zemědělců. Může nastat situace, kdy bude zemědělská produkce omezena externím šokem takovým způsobem, který přímo ovlivní nabízené množství. Například když část základního stáda nebo dokonce celé uhyne díky nákaze. Znehodnotí se tím požitelnost jeho masa. Tato skutečnost tedy přímo ovlivní zemědělce tím, že se podstatným způsobem sníží nabízené množství masa. Pravděpodobně to přinutí spotřebitele přehodnotit své preference, kteří v konečném důsledku raději dávají přednost jiným druhům masa.

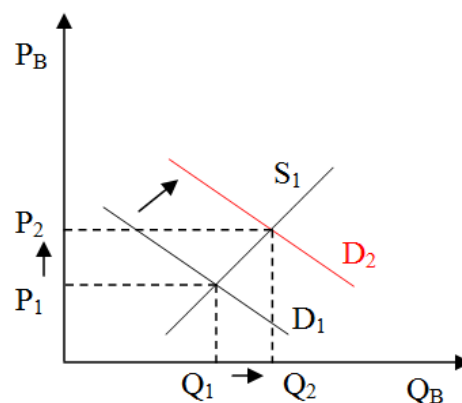
V případě působení externího šoku, který by se projevil na trhu substitutů je výsledný efekt znázorněn na obrázku 2.6 a na obrázku 2.7.

Obr. 2.6: Externí šok na trhu s produktem A

Zdroj: Holman, 2005, vlastní zpracování

Obr. 2.7: Externí šok na trhu s produktem B

Zdroj: Holman, 2005, vlastní zpracování

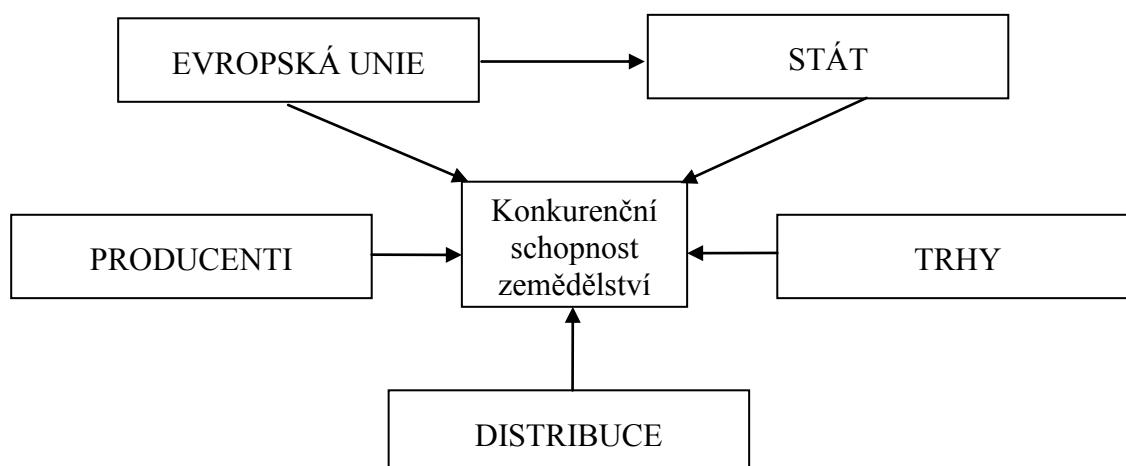
Z obrázku 2.6 vyplývá, že externí šok působil negativně, protože došlo jak k poklesu nabídky, tak i poptávky po zkoumaném produktu. Tyto změny s sebou nesou také fakt, že dochází k poklesu ceny a množství výrobku A. Jak již bylo zmíněno na začátku, jedná se o trh substitutů, který je charakteristický tím, že snížení poptávky po jednom z produktů vyvolá zvýšení poptávky po druhém produktu. Na základě těchto skutečností dochází na trhu k růstu poptávky po produktu B, s kterým souvisí růst ceny a nabízeného množství. Pokud by došlo k působení externího šoku na trhu výrobku, pro který neexistuje žádný substitut, pak by výsledku odpovídal jen obrázek 2.7.

Působení na trhu komplementů má odlišný charakter než na trhu substitutů. Nastane-li situace, kdy externí šok negativně ovlivňuje poptávku po daném výrobku. Potom platí vztah, že poklesne-li poptávka po daném výrobku, poklesne i poptávka po jeho komplementech. Působí-li externí šok pozitivně, výsledek je přesně opačný (Holman, 2005).

2.3.3 Okolnosti ovlivňující konkurenceschopnost zemědělství

Důležitost agrárního zahraničního obchodu je velmi významná pro každou zemi a to bez ohledu na její vyspělost. Jednou ze snah současné společné zemědělské politiky v oblasti zemědělství je uspět na světových trzích. Aby sektor zemědělství byl co nejvíce konkurenceschopný, jsou používány různé nástroje v rámci společné zemědělské politiky, které jsou diskutovány v kapitole 2.1. Jen politické zázemí se však v konečném důsledku nepodílí na konkurenceschopnosti sektoru zemědělství. Detailní pohled na působení různých vlivů na oblast zemědělství představuje následující obrázek 2.8.

Obr. 2.8: Vlivy ovlivňující konkurenceschopnost zemědělství v EU

Zdroj: Plchová, 2010, vlastní úprava

Obr. 2.8 zobrazuje, jak Evropská unie zasahuje do běžného fungování státu vydáváním různých nařízení, směrnic apod., které se členské země zavázaly při vstupu akceptovat a následně aplikovat do domácího právního systému. Změna, která následuje po vstupu státu do Evropské unie je zásadní. Stát se tímto krokem dobrovolně zřiká části své suverenity ve prospěch celku. Evropská unie ovlivňuje sektor zemědělství v členském státu nejen přímo, ale také nepřímo, prostřednictvím státu, který má povinnost přizpůsobit svoji politiku stanoveným cílům. Úspěšnost každého sektoru, nejen zemědělství, se odvíjí od legislativního prostředí, které je ovlivňované hospodářskou politikou každého státu, která se různými nástroji snaží ekonomické subjekty motivovat k určitému chování na trhu.¹⁴ Zemědělce (producenty) ovlivňuje velká škála faktorů, mezi které patří inovace, kvalita půdy, management a lidské zdroje, přírodní podmínky nebo různé okolnosti vyvolávající zdravotní potíže způsobené konzumací produktů zemědělské nebo živočišné produkce. Distribuce hraje velmi významnou úlohu při prodeji zemědělských produktů na trhu (jak tuzemských, tak světových). Odbyt zemědělských výrobků je do značné míry dán informovaností zákazníků o možných výrobcích na trhu, reklamou, cenou a v neposlední řadě kvalitou produkce.

Cena, jakožto faktor, který ovlivňuje konkurenceschopnost zemědělství, je z tohoto hlediska velmi důležitý. Právě kvůli různým cenám respektive díky existenci různých cenových hladin se zaváděla a zavádějí cla, jako ochrana domácího trhu. Příliš nízká cena zboží importovaného do domácí země by mohla poškodit domácí výrobce. Proto byla ceně,

¹⁴ které zahrnuje právní systém, daňový systém, dotace.

vlivům, které ovlivňují její výši věnovaná část této práce. V následujících řádcích jsou popsány vlivy, které v této oblasti působí a obr. 2.8, které názorně shrnuje tuto problematiku.

Zemědělství se odlišuje od ostatních sektorů hned z několika důvodů. Pro zemědělství jsou totiž charakteristické časové zpoždění, které zapříčiňuje nízkou nabídkovou, cenovou a důchodovou poptávkovou pružnost u většiny zemědělských produktů. Poptávka po potravinách je relativně stabilní, ovšem nabídka zemědělské produkce je charakteristická cykličností, periodicitou a sezónností. Přičemž uskladnění zemědělských výrobků je velmi nákladné (Smutka, 2010).

Ceny zemědělských komodit jsou determinovány na základě kombinace tržní poptávky, nabídky a externích šoků. Základní trend nastavuje poptávka a nabídka, kolísání kolem tohoto trendu má obvykle je obvykle velmi těžko definovatelné, protože u různých komodit je to způsobeno různými šoky. Poptávka je výsledkem preferencí spotřebitelů, na kterou především působí růst příjmů a zažité potravinové vzory. Poptávka po materiálech, například pryže, které jsou vyprodukovány v zemědělství, se odvíjí od hospodářského růstu. Důležitým faktorem, který ovlivňuje tempo růstu nabídky je zcela jistě technologický pokrok. Vlivem technologického pokroku v minulosti docházelo k úsporám nákladů, které evokovalo růst nabízeného množství. Pokud dochází k tomu, že nabídka roste rychleji, než se zvyšují příjmy spotřebitelů, vede to v dlouhém období ke snížení cen zemědělských komodit. Nedávné okolnosti, které se staly, měly odlišný průběh, rostoucí poptávka po biopalivech, zvýšila příjem rozvíjejících se zemí, což vedlo ke zvýšení cen zemědělských komodit.

Nabídková expanze může být v krátkém období omezena dostupností klíčových vstupů a dalšími problémy na straně nabídky. V dlouhém období může být ovlivněná dostupností výrobních faktorů a klimatickými změnami. V krátkém období je nabídka a poptávka po zemědělských produktech neelastická a nedochází k velkým cenovým výkyvům. Takže nabídkové a poptávkové šoky mohou způsobovat cenové kolísání. Nabídkové šoky jsou závažnější, protože zemědělská produkce se odvíjí od počasí. Poptávkové šoky jsou ovšem důležité taktéž, zvláště pro některé suroviny.

Dopad poptávkových a nabídkových šoků na cenu může být ovlivněno zvyšováním a snižováním zásob. Úroveň zásob je důležitým faktorem cen zboží, zvláště ve vztahu k poptávce. Pokud je například zásoba nízká nebo poptávka naopak vysoká, mohou zde vznikat tlaky na zvýšení cen. Nabídkové a poptávkové šoky neovlivňují trhy a ceny

zemědělských komodit okamžitě. Účinky šoků nemají tendenci mít dlouhodobý charakter, pokud jsou nabídkové šoky způsobené například špatným počasím, a jedná-li se o trvalejší poptávkové šoky. Ceny rozdílných komodit jsou dány vazbou na možné substituty nebo komplementy. To vede ke křížovým dopadům změn cen jednoho zboží na druhé. Například zvýšení cen kukuřice povede ke zvýšení produkce kukuřice na úkor jiných plodin, což snižuje jejich dodávané množství a zvyšuje jejich ceny. Rostoucí poptávka po živočišných produktech povede ke zvýšení poptávky po krmivech (FAO, 2009). Výše uvedené faktory jsou názorně prezentovány v příloze 1.

V této kapitole byla vytvořena klasifikace externích šoků, která vychází z případů, které se v zemědělství skutečně staly. Jsou zde také definovány mechanismy působení těchto šoků na zkoumanou oblast, s tím souvisí i posouzení důležitosti elasticity zemědělských komodit. Dále pak jsou zde rozebírány faktory, které působí na stanovení cen zemědělských komodit a okolnosti, které ovlivňují konkurenceschopnost zemědělství.

3 Přehled toků zemědělských komodit uvnitř i vně EU

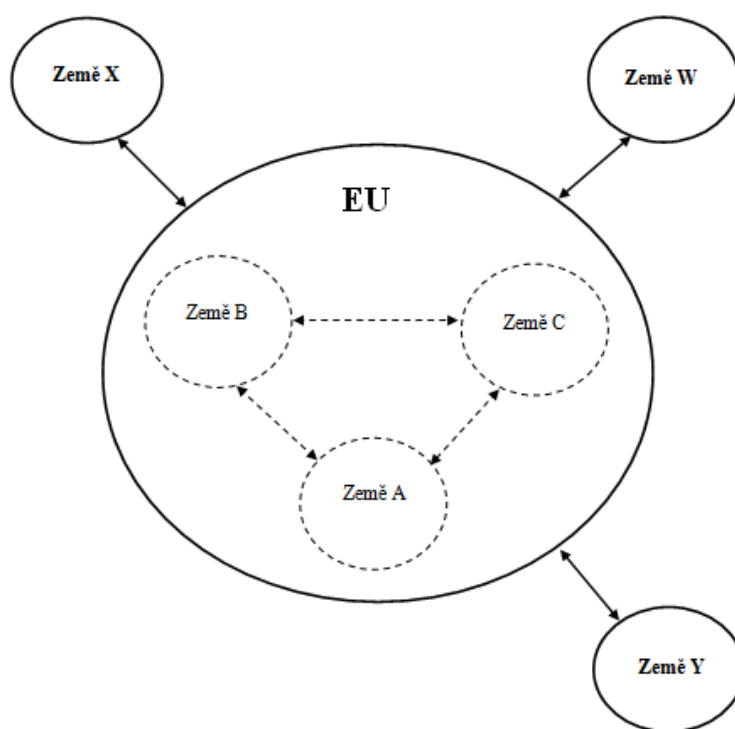
EU tvoří 27 členských států (Kaňa, 2010). Cílem této kapitoly je zmapovat toky zemědělských komodit nejdříve mezi EU a nečlenskými státy a následně uvnitř EU mezi jednotlivými členskými státy.

3.1 Přehled toků zemědělských komodit vně Evropské unie

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, nejdříve bude celá problematika řešena z pohledu obchodování EU s jejími externími partnery (viz obr. 3.1).¹⁵

¹⁵ Pro zjednodušení provázanosti obchodních vztahů prezentují písmena X, Y a W, nečlenské země, mezi kterými záměrně nebyly zobrazeny vazby, které mezi sebou mají.

Obr. 3.1: Interní a externí obchodní vztahy Evropské unie

Zdroj: vlastní zpracování

Evropská unie je největším světovým vývozcem a dovozcem zemědělských produktů. Obchoduje jak s velmi vyspělými zeměmi, tak s těmi méně rozvinutými. Nejchudším zemím světa umožnila, aby exportovali své výrobky na její trh s nulovým clem.¹⁶

Nejvýznamnějšími dovozci zemědělských komodit jsou země, které zobrazuje tabulka 3.1. V roce 2007 byla Brazílie zemí, která nejvíce ze všech uvedených zemí importovala zboží do Evropské unie, její pozice se od roku 1995 výrazným způsobem změnila. Předčila USA, jejichž import do EU od roku 1995, značně poklesl, ovšem ne natolik, aby tento významný obchodní partner opustil deset nejvýznamnějších importérů zemědělských komodit, posunul se jen na druhé místo v celkovém hodnocení.

¹⁶ Poskytla tuto výhodu státům z Afriky, Karibiku a Tichomoří.

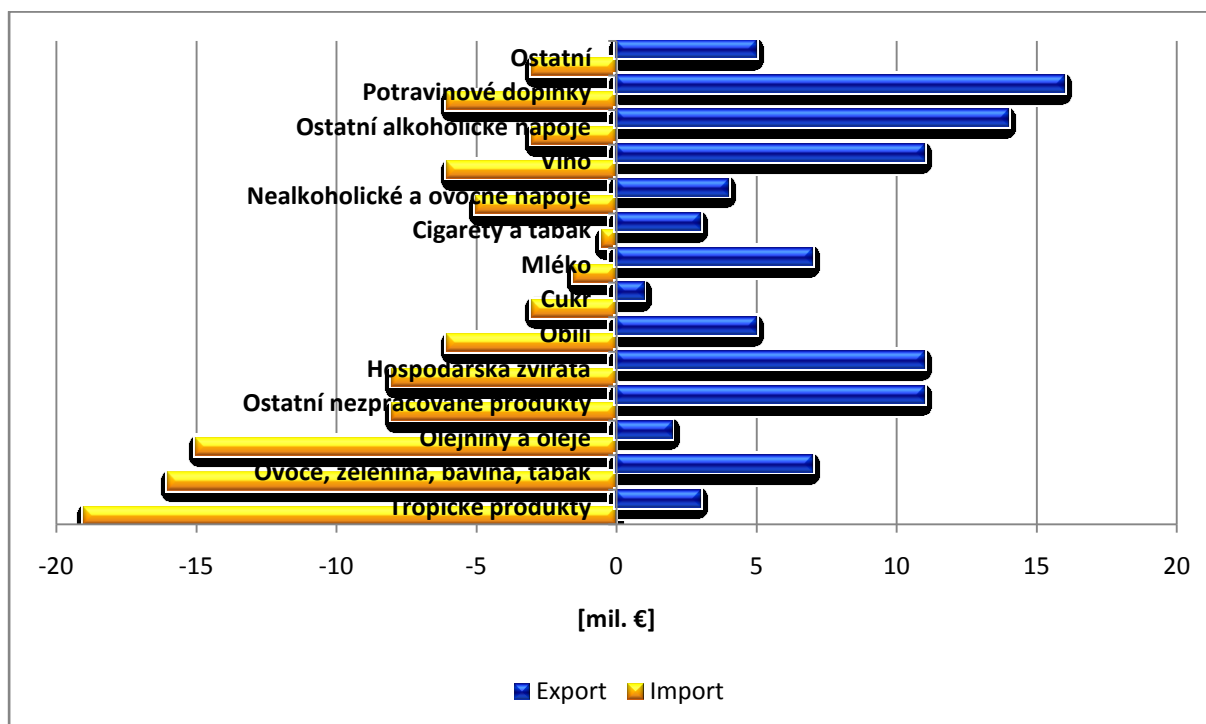
Tab. 3.1: Přehled deseti nejvýznamnějších importujících zemí z hlediska obchodu se zemědělskými komoditami

Dovozci zemědělských komodit do EU	1995	2007	1995	2007
	v mil. €	v mil. €	v %	v %
Brazílie	4 522	12 152	9%	16%
USA	7 942	7 072	16%	9%
Argentina	2 682	6 038	5%	8%
Čína	1 306	3 433	3%	4%
Turecko	1 560	3 126	3%	4%
Švýcarsko	1 233	2 787	2%	4%
Nový Zéland	1 353	2 170	3%	3%
Indonésie	1 159	1 971	2%	3%
Jihoafrická republika	818	1 956	2%	3%
Austrálie	1 385	1 783	3%	2%
Ostatní	25 903	34 943	52%	45%
Celkem	49 863	77 429	100%	100%

Zdroj: European comission, 2006, vlastní zpracování

Detailní skladbu importu a exportu z Evropské unie do ostatních zemí prezentuje graf 3.1. Kladná bilance Evropské unie je u hospodářských zvířat, nezpracovaných produktů, mléka, cigaret a tabáku, vína a ostatních alkoholických nápojů. Obchodování s tropickými produkty, ovocem, zeleninou, bavlnou a tabákem, olejem končí v Evropské unii zápornou bilancí.

Graf 3.1: Podíl vybraných zemědělských komodit na celkovém obchodu EU a třetích zemí

Zdroj: European comission, 2006, vlastní zpracování

V kapitole 2.1 byl popsán zahraniční obchod se zemědělskými komoditami obecně. V podkapitolách, které následují, jsou popsány vazby těch zemí, které byly uvedené v tabulce 3.1, na Evropskou unii. Jedná se o významné obchodní partnery Evropské unie. Patří sem Brazílie, USA, Argentina, Čína, Turecko, Švýcarsko, Nový Zéland, Indonésie, JAR a Austrálie. Budou zde prezentovány data o obchodování s Brazílií, USA, Čínou a Jihoafrickou republikou. Uvedené údaje poskytují informace o stavu obchodu mezi EU a konkrétní zemí nejen z hlediska obchodu se zemědělskými komoditami, ale také z hlediska obchodování s veškerým zbožím.

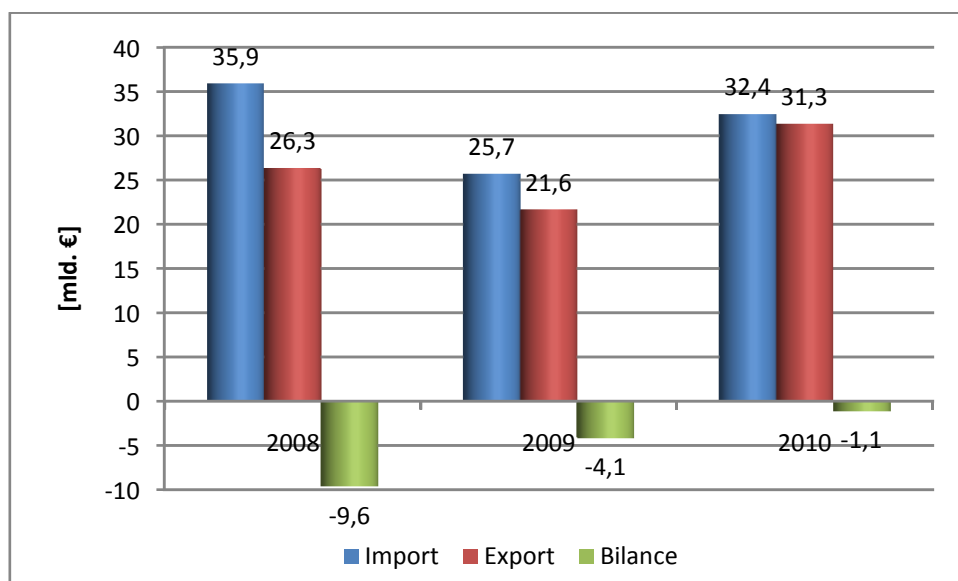
3.1.1 Obchodování s Brazílií

Brazílie je zemí, která nejvíce zvýšila svůj podíl importu až téměř trojnásobně od roku 1995 do roku 2007 (viz tabulka 3.1). Na tomto výsledku má svůj podíl i fakt, že se zemědělství podílí až z šesti procent na celkové tvorbě HDP v zemi, což je ve srovnání s jinými státy relativně vysoké číslo.

Brazílie dováží do Evropské unie i mnoho dalšího zboží, například stroje a dopravní prostředky. Graf 3.2 zobrazuje veškeré obchodní vztahy, které existují mezi Evropskou unií a

Brazílií. Je zde vidět, že hodnota importu do EU je vyšší než hodnota exportu z Evropské unie.

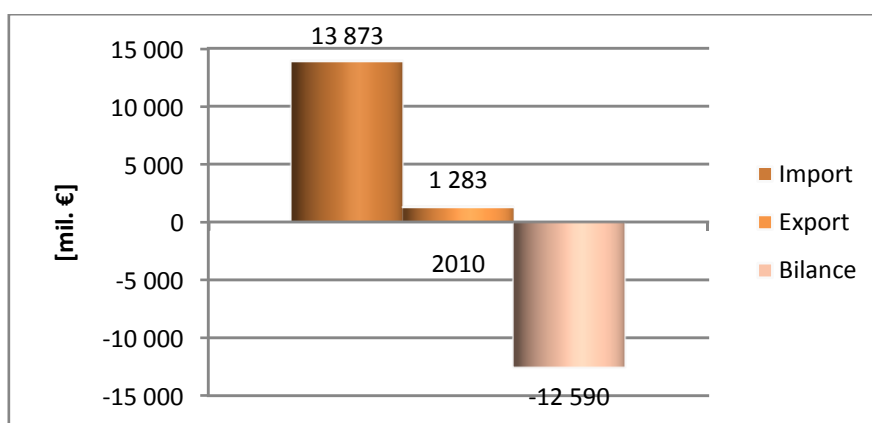
Graf 3.2: Vývoj celkového obchodu mezi Brazílií a Evropskou unií od roku 2008 do roku 2009

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

Následující graf 3.3 zobrazuje, jaký je stav obchodování Brazílie a Evropské unie v roce 2010. Brazílie zvýšila svůj import zemědělských komodit do Evropské unie na 13 873 v roce 2010, což představuje nárůst oproti roku 2007 zhruba o 13 %. Deficit bilance k roku 2010 činí asi 12 milionů €.

Graf 3.3: Bilance obchodování se zemědělskými komoditami mezi Brazílií a EU v roce 2010

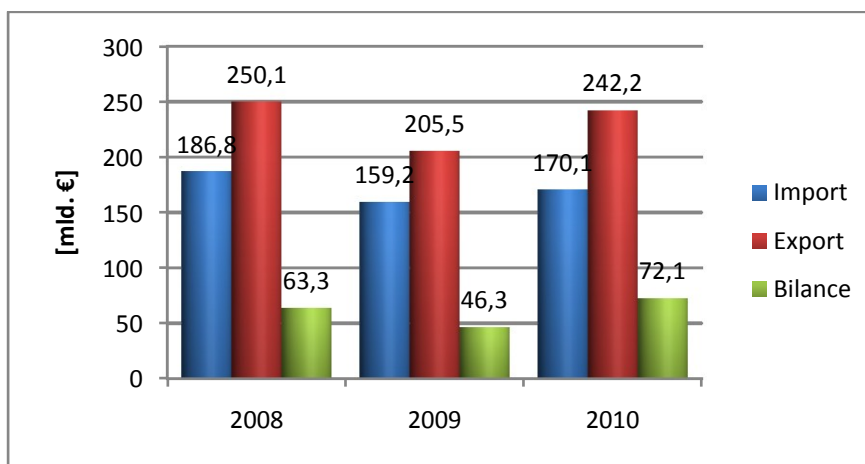

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

3.1.2 Obchodování s USA

Jak již bylo uvedeno Spojené státy a Evropská unie spolu mají rozvinuté obchodní vztahy. To dokládá i graf 3.4, který zobrazuje zahraniční obchod s veškerým zbožím, s kterým spolu navzájem tyto dvě velmoci obchodují. Je zřejmé, že Evropská unie více výrobků do Spojených států exportuje, než importuje, to potvrzuje kladný stav bilance, který byl zaznamenán od roku 2008 do roku 2010. Nejvyšší hodnota vzniklá rozdílem importu a exportu byla zjištěna v roce 2010, kdy se pohybovala okolo sedmdesáti miliard €. Nejnižší hodnota toho rozdílu byla zaznamenána v roce 2009, kdy činila jen asi 46 miliard €. Tato situace v zahraničním obchodě mohla být způsobena hospodářskou krizí z roku 2008, která se projevila v již zmiňovaném roce 2009, poklesem importu ze Spojených států, a poklesem exportu z Evropské unie (Evropská komise, 2012).

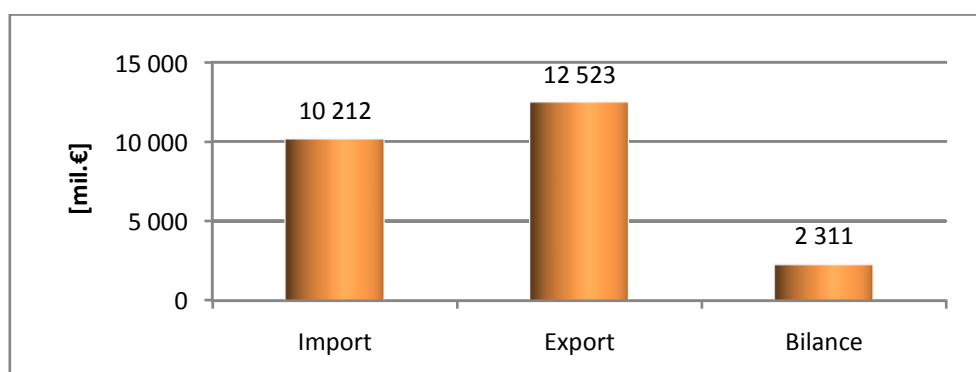
Graf 3.4: Vývoj zahraničního obchodu EU_27 a Spojených států

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

Z grafu 3.4 je dále rozpracovaný stav k roku 2010, který byl vyjmut ze stavu celkového obchodování s veškerými komoditami. Graf 3.5 tedy prezentuje výsledky, kterých bylo dosaženo v oblasti obchodování se zemědělskými komoditami v roce 2010. Export zemědělských komodit do USA je vyšší než import zemědělských komodit do Evropské unie.

Graf 3.5: Obchodování se zemědělskými komoditami mezi Evropskou unií a Spojenými státy

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

V blízké budoucnosti, přesněji od prvního června roku 2012, budou moci být prodávány ekologické produkty na území EU a Spojených států, které mají jen osvědčení druhé strany. Dohoda povede k tomu, že ekologičtí zemědělci a výrobci potravin budou mít prospěch ze snadného přístupu a nižších nákladů na americkém i evropském trhu. Jak tento krok přispěje k rozvoji zahraničního obchodu se zemědělskými komoditami, ukáže až další vývoj. Ovšem toto usnadnění mezinárodního oběhu zboží bude jistě vnímáno jak mezi zemědělci, tak mezi spotřebiteli veskrze pozitivně.

Dříve byly podmínky pro společnosti a pěstitelé, kteří chtěli obchodovat složitější a nákladnější. Museli totiž získat zvláštní osvědčení podle dvou norem. Nyní toto partnerství odstraňuje značné překážky, protože všechny produkty, které splní podmínky partnerství, získají označení „certifikované ekologické produkty“. Pod touto značkou pak mohou být distribuované do obchodních sítí jak ve Spojených státech, tak v Evropské unii. Označení certifikované ekologické produkty může zahrnovat například maso, obiloviny a víno.

Obchodními partnery jsou Spojené státy a Evropská unie, oba tyto organizátory hospodářské soutěže od sebe odlišují pravidla, kterými se řídí jejich vnitřní obchod. Americké předpisy zakazují používání antibiotik s výjimkou potírání invazivních bakteriálních infekcí u ekologicky pěstovaných sadů¹⁷ jabloní atd. Normy Evropské unie ale umožňují používat antibiotika pouze k léčbě nakažených zvířat. Proto všechny produkty, které jsou předmětem obchodu v rámci tohoto partnerství, musí příslušné orgány vydat osvědčení, že nebyla z jakéhokoli důvodu použita antibiotika. Producent musí dále také uvést místo produkce,

¹⁷ Za invazivní bakteriální onemocnění je považována spála růžových, která může mít nedozírné následky pro rostlinnou výrobu.

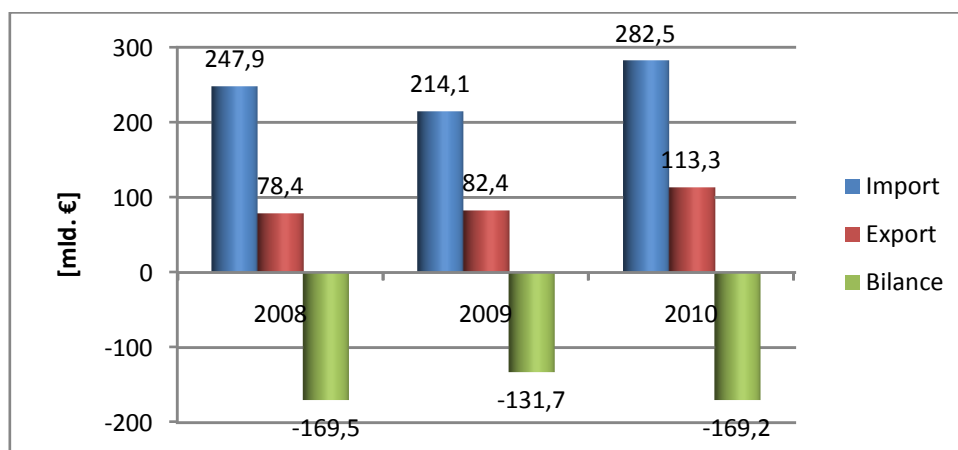
organizaci, která na ekologický produkt vydala osvědčení. Dále musí producent doložit, že nebyly použity zakázané látky či postupy. Hlavní kontrolní role se ujalo jak Generální ředitelství Evropské komise pro zemědělství a rozvoj venkova, tak Národní program ministerstva zemědělství USA (Evropská komise, 2012).

3.1.3 Obchodování s Čínou

Obchod mezi Evropskou unií a Čínou za posledních deset let významně vzrostl. Čína je označována za největšího vývozce ve světové ekonomice za rok 2009, podíl Čínského vývozu na světovém obchodu se zbožím je přibližně 9 %, jak i ukazuje graf 3.6 Čína je nejčastěji podrobována antidumpingovým šetřením ze strany Evropské unie. V současnosti platí 50 platných antidumpingových opatření proti čínskému dovozu. Tato opatření byla aplikována za účelem odstranění zakázaných obchodních praktik.

Import do Evropské unie z Číny značně převyšuje export z Evropské unie. Po hospodářské krizi, která jak již bylo řečeno, propukla v roce 2008, došlo k výraznému útlumu importu z Číny, ale export z EU se výrazně zvýšil. Tím došlo k zmenšení rozdílu mezi importem z Číny a exportem z Evropské unie (European comission, 2012).

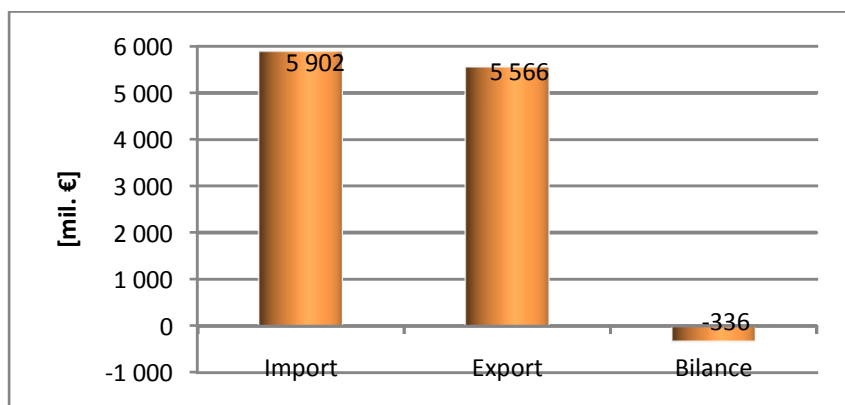
Graf 3.6: Vývoj zahraničního obchodu EU_27 a Číny od roku 2008 do roku 2010

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

Další graf 3.7 zobrazuje na stav obchodu se zemědělskými komoditami k roku 2010 mezi Čínou a Evropskou unií. Situace je na trhu se zemědělskými komoditami obdobná jako na trhu veškerého zboží. Podobnost je hlavně v tom, že opět zde převažuje dovoz nad vývozem.

Graf 3.7: Obchodování se zemědělskými komoditami mezi Evropskou unií a Čínou v roce 2010

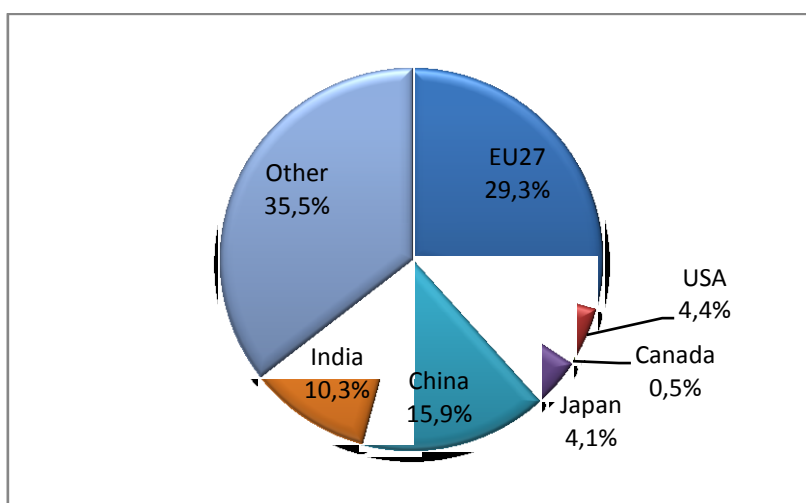
Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

3.1.4 Obchodování s rozvojovými státy

Evropská unie byla nařčena, že díky vysokým subvencím, které poskytovala před patnácti lety, byla zvýhodňována před rozvojovými zeměmi tak, že nebyly schopné konkurovat. Evropská unie totiž vynakládala 10 miliard eur ročně na vývozní subvence. Na vnější i vnitřní nátlak se EU zavázala do roku 2013 zrušit. Vývozní subvence už nejsou nutné, protože většina cen je nyní na stejné úrovni jako na světovém trhu. V roce 2011 připadlo na podporu vývozu už jen 3 585 milionů eur. Zboží dále směřuje do oblastí Středomořího moře a zbytku Evropy. Jen velmi malá část tohoto zboží se dostává na Africké trhy. Už tedy nedochází k poškozování rozvojových zemí kvůli nadměrným podporám vývozu zemědělských produktů (Evropská komise, 2005).

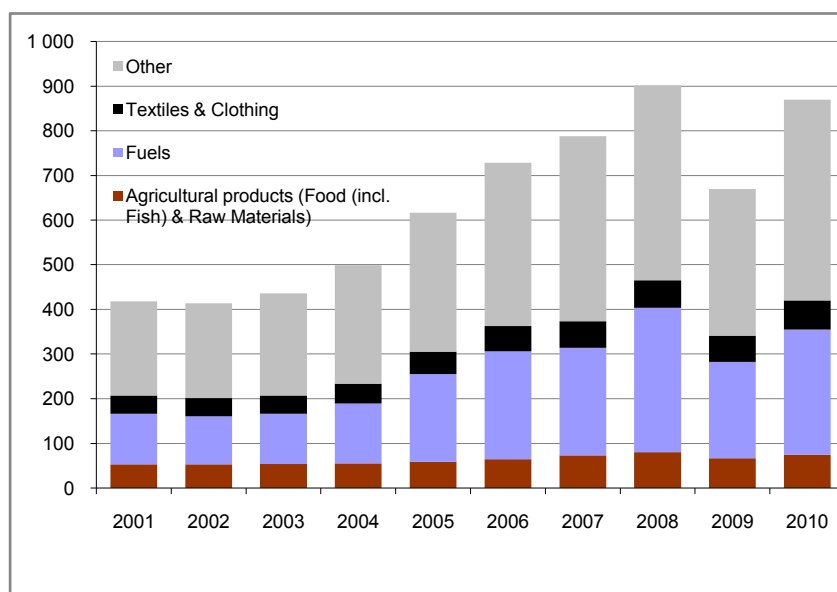
Evropská unie má s mnoha rozvojovými zeměmi uzavřeny preferenční celní dohody a poskytuje jim tím významnou obchodní pomoc. V posledních dvou letech to byla téměř 1 miliarda eur ročně. Z nejméně rozvinutých zemí dováží EU více než 70 %. Pokud se jedná o dovoz jen zemědělských komodit, tak ve srovnání s Kanadou, Japonskem, Čínou a Indií, je Evropská unie největším importérem. Až 30 % exportu rozvojových zemí míří na trhy Evropské unie, jak ukazuje graf 3.8.

Graf 3.8: Dovoz zemědělských komodit z rozvojových zemí

Zdroj: European comission, 2012

Graf 3.9: Dovoz z rozvojových zemí do Evropské unie od roku 2001 - 2010

Zdroj: European comission, 2012

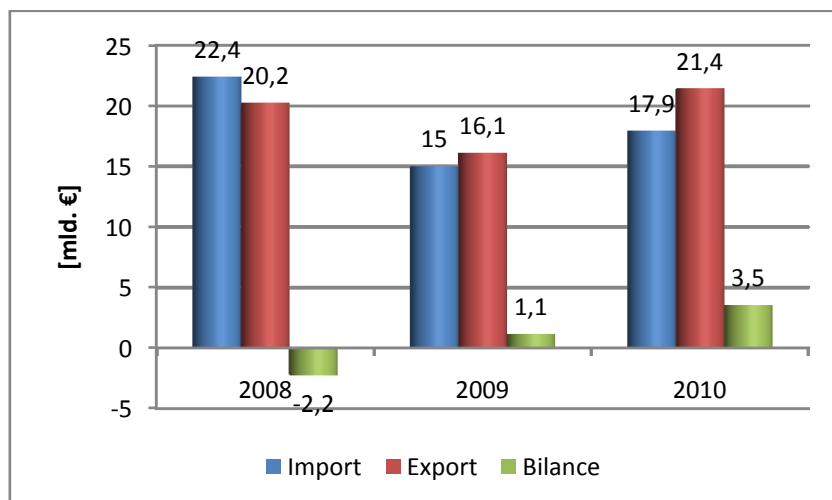
Evropská unie neobchoduje s rozvojovými státy jen se zemědělskými komoditami, ale i s ostatními, které jsou znázorněny na grafu 3.9. Obchodování se zemědělskými komoditami má rostoucí trend stejně jako obchodování s palivy.

Obchodování s Jihoafrickou republikou

Jihoafrická republika patří mezi rozvojové země, z toho důvodu byla zařazená do této kapitoly zaměřené právě na tyto země. Evropská unie je bezpochyby její významný obchodní

partner. Následující graf 3.10 zobrazuje situaci od roku 2008 do roku 2010 v oblasti obchodu s veškerým zbožím, se kterým Evropská unie a Jihoafrická republika obchodují. Je zjevné, že import do Evropské unie byl vyšší jen v roce 2008.

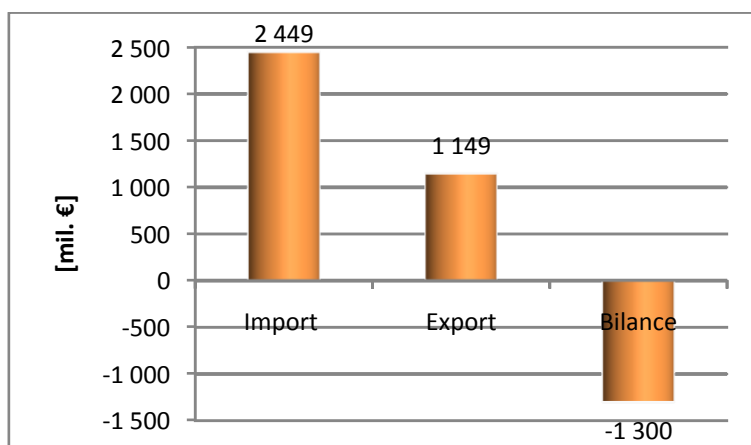
Graf 3.10: Vývoj zahraničního obchodu EU_27 a Jihoafrické republiky od roku 2008 do roku 2010

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

Ovšem situace na trhu s obchodováním se zemědělskými komoditami v roce 2010 je zcela odlišná, než jak je tomu na trhu s veškerým zbožím. Celou situaci znázorňuje graf 3.11. Export zemědělských produktů do Jihoafrické republiky je výrazně vyšší než import do Evropské unie, což má za následek zápornou obchodní bilanci ve prospěch Jihoafrické republiky.

Graf 3.11: Obchodování se zemědělskými komoditami mezi EU a JAR v roce 2010

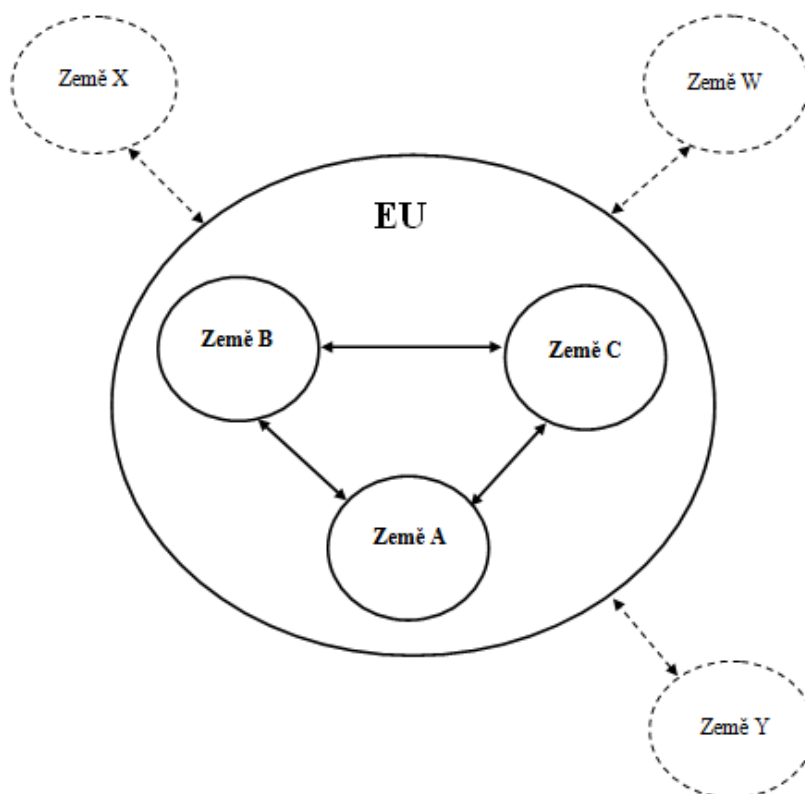

Zdroj: European comission, 2012, vlastní zpracování

3.2 Přehled toků zemědělských komodit uvnitř Evropské unie

Na následujícím obr. 3.2 je zobrazen demonstrativní příklad obchodování se zemědělskými komoditami uvnitř systému čili uvnitř Evropské unie. Pro zjednodušení celé problematiky byly vybrány tři země, země A, země B a země C, šipky mezi nimi zobrazují pohyb zboží.

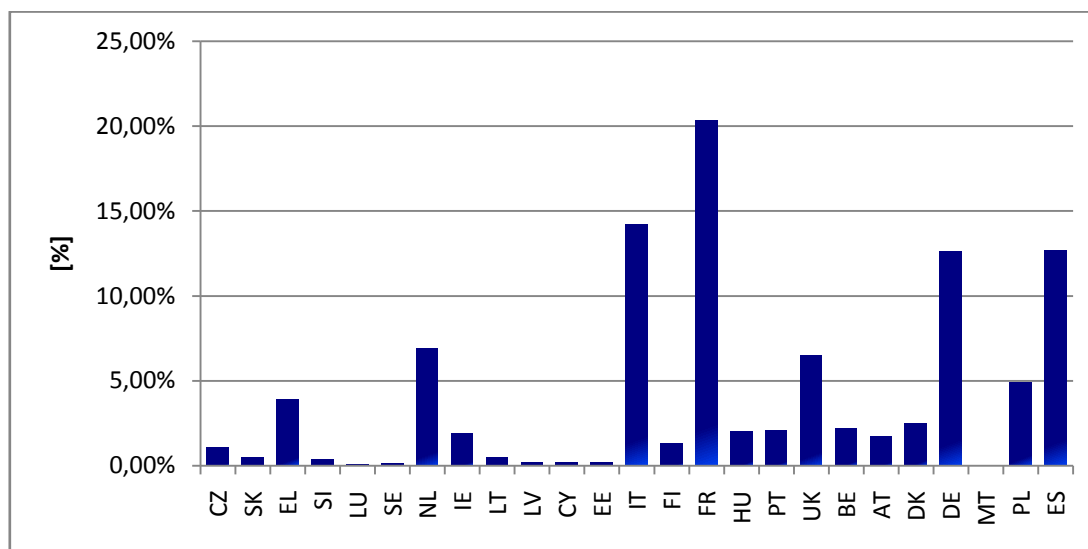
Obr. 3.2: Zobrazení vztahů uvnitř Evropské unie

Zdroj: vlastní zpracování

Graf 3.12 zobrazuje procentuální podíl, jakým jednotlivé členské země přispívají svoji produkcí zemědělských produktů na celkové produkci Evropské unie v zemědělství. Největší podíl má Francie, která se podílí na celkové produkci zemědělských produktů z 20 %. Další zemí, která výrazně podporuje tuto oblast je s podílem kolem 14 % Itálie. Co do počtu procent, které se podílí na tvorbě zemědělské produkce EU, je zhruba na stejném místě Španělsko a Německo, jejichž zemědělská produkce tvoří asi 12 % z celkového vyprodukovaného množství.

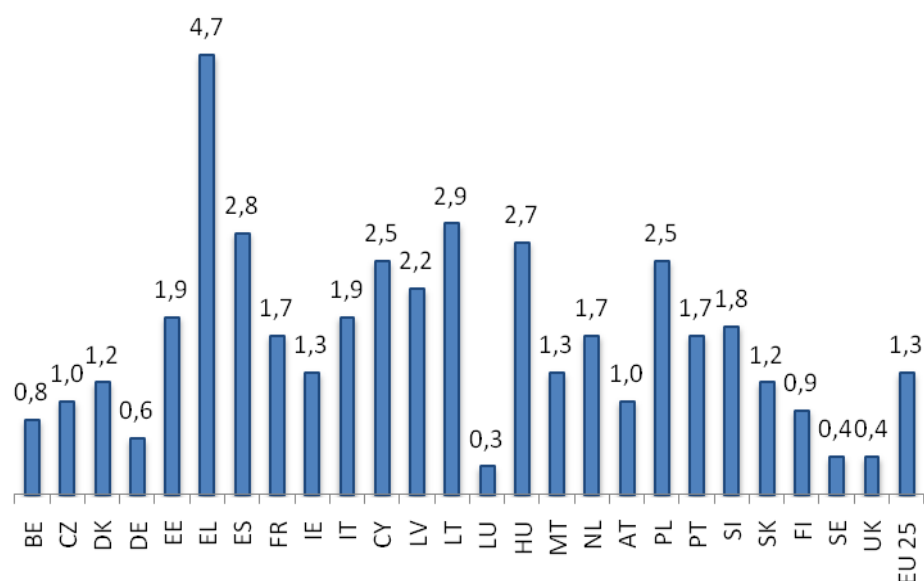
Graf 3.12: Podíl jednotlivých zemí na celkové produkci zemědělství v Evropské unii za rok 2005

Zdroj: Evropská komise, vlastní zpracování

Graf 3.12 poskytuje pohled na to, jaký je podíl zemědělství na hrubém domácím produktu. Nutno podotknout, že podíl zemědělství na HDP není vysoký, což je jev obvyklý pro vyspělé ekonomiky. Pokud by znázorněná situace měla být zhodnocena, pak mezi ty státy, jejichž podíl na HDP je významnější než u jiných, patřilo hlavně Řecko (4,7% podíl na HDP), ale také Lotyšsko (2,9% podíl na HDP) a Maďarsko (2,7% podíl na HDP). Mezi státy s méně významným podílem na HDP by zcela jistě patřila Česká republika (1,0% podíl na HDP), Rakousko, které má stejný podíl na HDP jako Česká republika a Německo a Slovensko (obě země mají 1,2% podíl na tvorbě HDP v oblasti zemědělství).

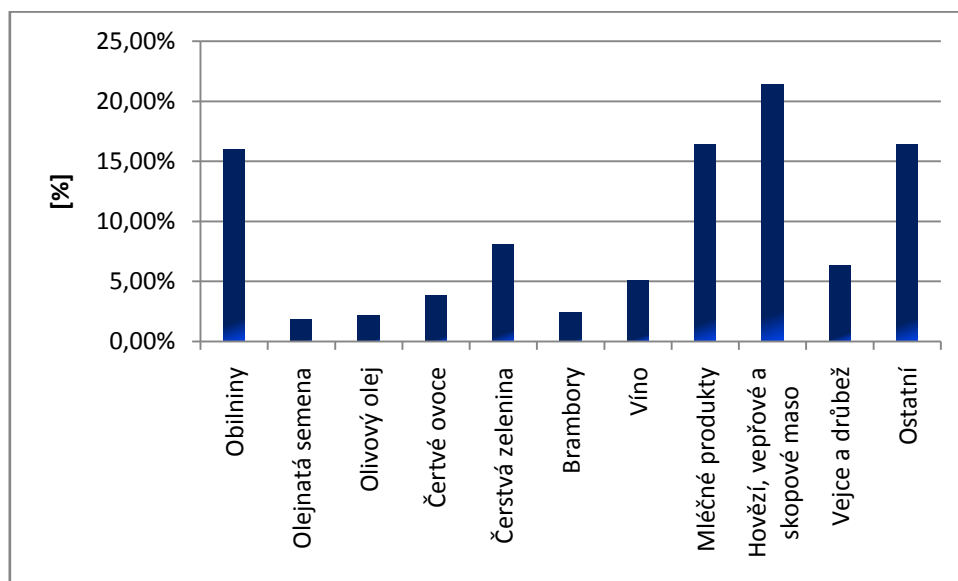
Graf 3.13: Procentuální podíl zemědělství na HDP v roce 2005

Zdroj: Evropská komise, vlastní zpracování

V čtvrté kapitole této práce budou zkoumány dopady externích šoků na produkci, odbyt zemědělských výrobků. Produkci zemědělských výrobků vizuálně odráží následující graf 3.14. Z vykreslené situace je na první pohled patrné, že největší podíl zaujímá produkce hovězího, vepřového a skopového masa, následuje produkce mléčných výrobků a pěstování obilnin. Výše zmíněná zemědělská produkce a její odbyt je ovlivněn celou řadou externích šoků, jejichž výčet je uveden v kapitole 2.3.

Graf 2: Procentuální znázornění zemědělské produkce EU za rok 2005

Zdroj: Evropská komise, vlastní zpracování

V této kapitole byl zpracován pohled na obchodování se zemědělskými komoditami s nečlenskými státy a v rámci Evropské unie. Mezi nejvýznamnější obchodní partnery z hlediska obchodování se zemědělskými komoditami patří Brazílie, USA a Argentina. Evropská unie umožnila zapojit se do obchodování rozvojovým zemím, pro které je to velká příležitost. Z hlediska vnitřního trhu bylo zjištěno, že Francie, Itálie, Španělsko a Německo se podílí nejvíce na celkové zemědělské produkci EU. V Řecku, Lotyšsku a Maďarsku se zemědělská produkce nejvíce podílí na tvorbě domácího HDP.

4 Zhodnocení vybraných externích šoků v EU

V této kapitole budou analyzovány dopady událostí, které působily na trh se zemědělskými komoditami. Jevy, které se projeví, byly vybrány tak, aby zde byli prezentováni zástupci z každé oblasti, která je uvedena v klasifikaci externích šoků v kapitole 2.3.

Z oblasti živočišné výroby bylo vybráno onemocnění BSE¹⁸, známé také pod názvem nemoc šílených krav. Jedná se o vliv, který působí nejen na objem produkce masa, ale také na spotřebitele, kteří by mohli pod vlivem informací o šíření této nákazy preferovat jiné druhy masa. Další šok, který byl vybrán ke zkoumání, je z oblasti legislativních šoků. Bude provedeno zhodnocení dopadu největšího rozšíření Evropské unie na obchodování se zemědělskými komoditami. Tento šok je z hlediska působení možné označit jako globální. Následovat bude posouzení dopadů povodní a ekonomické krize v České republice na produkci a obchodování se zemědělskými komoditami. Z tohoto pohledu je působení ekonomické krize i povodní bráno jako působení lokální, u kterého je navíc relativně velká pravděpodobnost opakování v budoucnosti.

4.1 Popis použitých metod pro zhodnocení dopadů externího šoku

Základem této práce je analýza dopadů působení externích šoků na oblast obchodování se zemědělskými komoditami v EU. Proto je zde vyčleněna část, jejíž náplní je popis vybraných použitých matematicko-statistických metod.

¹⁸ BSE je nemoc, která patří do skupiny TSE – transmisivních spongiformních encefalopatií, které jsou známy i u jiných druhů zvířat (Duben, 2006).

Cílem matematicko-statistických analýz bylo zjistit tzv. rezidua, která zahrnují i externí šoky. Bylo tedy nutné časovou řadu postupně očišťovat o trend a cyklickou složku. Trend byl odečten pomocí jednoduché metody nejmenších čtverců. Po odečtení trendu bylo nutné provést verifikaci celého modelu. Verifikace modelu slouží k potvrzení správnosti použití jednoduché metody nejmenších čtverců na danou časovou řadu očištěnou o trend. Zjišťuje se statistická významnost prvků, která byla zvolena na hladině významnosti 0,05, koeficient determinace, který udává statistickou významnost celého modelu, heteroskedasticita, pomocí Whiteova testu, autokorelace, pomocí Durbin-Watsonova testu a normalita reziduí.

Pokud jsou splněny podmínky pro použití jednoduché metody nejmenších čtverců, je tato metoda použita. Tam, kde OLS nelze použít, byla časová řada očištěna pouze o trend. Po odečtení cyklické složky od časové řady bez trendu jsou vykreslena rezidua.

Kontrola použitelnosti OLS byla provedena pouze při identifikaci cyklické složky časové řady (při zjišťování regrese mezi zkoumanou závislou proměnou na vývoji HDP), tzn. pokud byl zjištěn vlivu hospodářského cyklu na vysvětlovanou proměnou. V případě očišťování modelu od trendu, nejsou podmínky užití OLS testovány. Vzhledem k velmi vysokému podílu trendové složky na celé časové řadě (ta je u ekonomických řad obvyklá, dokládají jej i velmi vysoké hodnoty koeficientu determinace), by docházelo ke zkreslení testů a to v podobě přítomnosti nežádoucí autokorelace. Trendová složka byla vypočtena na základě lineární regrese, která se obvykle u ekonomických časových řad používá a díky vysokým hodnotám koeficientu determinace lze předpokládat, že bude v dlouhém období odpovídat tendenci vývoje zkoumaných proměnných. Vyzkoumané výsledky budou zařazeny do příloh (Hindls, 2003).

4.2 Působení externího šoku na obchodování s hovězím masem

Důvodem, proč byla ke zkoumání zvolena oblast hovězího masa, jsou hlavně události, které se staly po roce 1986 ve Velké Británii. V důsledku špatného zpracování těl ovcí nedošlo ke zničení nebezpečného prionu¹⁹, což vedlo k objevu nové nemoci, která postihuje živočišný druh. V polovině sedmdesátých let se v Británii šetřilo v kafilériích, kde se vyráběly masokostní moučky, které byly určeny jako krmná směs pro výkrm masných plemen a pro

¹⁹ Prion je bílkovinná součást buňky, která má podíl na vzniku klusavky u ovcí.

vysoce užitkové chovy.²⁰ Stálé používání této nekvalitní masokostní moučky vedlo ke „zmutování“ klusavky ovčí v nemoc šílených krav, neboli bovinní spongiformní encefalopatii, známou také pod zkratkou BSE.

Jak již bylo výše řečeno, první případy této nemoci byly zaznamenány na konci osmdesátých let dvacátého století v Británii. V roce 1987 bylo zaznamenáno 446 případů. Následující rok již bylo zjištěno 2 514 a v roce 1989 již 7 228 případů. Ovšem v roce 1990 to bylo již 14 407 a byl objeven první případ mimo Britské ostrovy - v Portugalsku. Rok 1992 byl rok, kdy počet případů kulminoval, bylo zaznamenáno 37 280 případů. V roce 1992 se poprvé objevily případy nakaženého dobytka i ve Francii. V následujících letech začaly objevené případy nakaženého dobytka klesat, koncem roku 1993 bylo zaznamenáno 35 090 případů, v roce 1994 šlo o 24 438 a v roce 2005 to bylo už jen 225 případů. V České republice byl diagnostikován první případ v roce 2001. Závažnost tohoto onemocnění umocňoval fakt, že BSE má souvislost s novou variantou Creutzfeldt-Jakobovy nemoci, na kterou zemřelo kolem stovky lidí.²¹

Vyloučení masokostní moučky jako krmiva pro dobytek byla nutnost jako obrana před nakažením dalších zvířat nemocí BSE. Tento krok byl znám v devadesátých letech, a byl jistě oprávněný a žádoucí, nicméně jeho realizace probíhala poněkud opožděným způsobem. Jinak nelze objasnit, proč se mohlo obchodníkům podařit prodat závadnou masokostní moučku i na ostatní evropské trhy. Nejvíce byla postižena Francie a Portugalsko, kde bylo zjištěno okolo 800 případů, Španělsko s o něco nižším výskytem okolo pěti set případů a Švýcarsko a Německo, kde bylo zaznamenáno přes tři sta případů. Česká republika se počítá mezi země, kde se BSE neprojevila závažným způsobem (Duben, 2006).

Do poloviny roku 2000 byla většina případů BSE zjištěna prostřednictvím tradičního pasivního sledování.²² Nález BSE u poraženého skotu v roce 2000, který za života nejevil příznaky nákazy BSE, poukázalo na potřebu aktivního monitorování. Tento aktivní monitorovací program začal plně fungovat v červenci 2001 a nadále zahrnuje za prvé

²⁰ Masné plemena jsou takové druhy dobytka, které jsou chovány především na maso.

²¹ Lidé onemocněli Creutzfeldt-Jakobovou nemocí v mládí, kdy požili potravu, která obsahovala nervovou tkáň nemocného skotu, většina případů pochází z Británie, kde je tradiční pochoutkou mozeček (Duben, 2006).

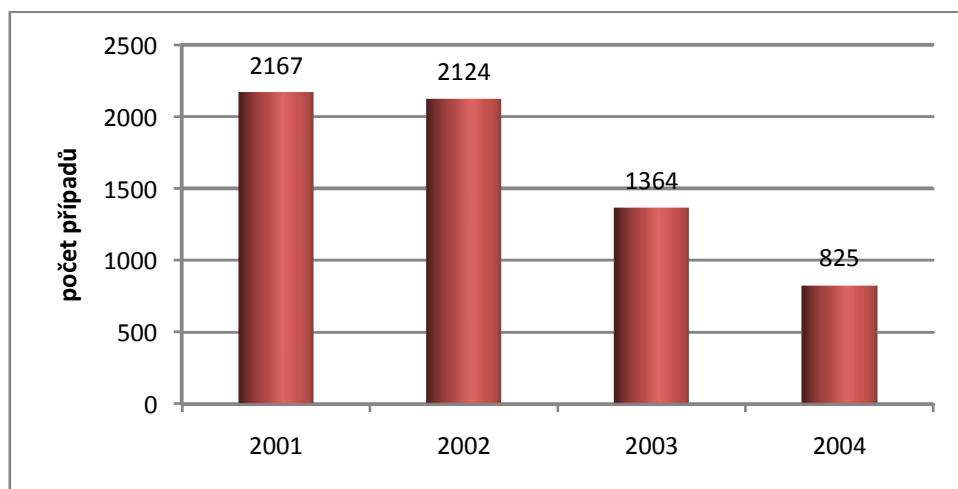
²² Tradiční pasivní sledování zahrnuje vyšetření a povinné ohlašování zvířat, u kterých existuje podezření, že vykazují příznaky BSE.

testování všech rizikových zvířat, která jsou starší dvou let.²³ A za druhé obsahuje i testování všech zdravých poražených kusů skotu, které jsou starší než 30 měsíců.

Evropská komise rozhodnutím č. 96/449 zpřísnila podmínky pro kafilerní proces. Ochranné opatření platí od roku 1996. Z něj vyplývá, že je závazná teplota vyšší než 130°C²⁴, po dobu 20 minut, při dosažení tlaku 3 barů a maximální velikost části 5 cm. Tyto požadavky jsou zakotveny i ve veterinárním zákoně ČR. Do té doby u nás platil zákon, který umožňoval zpracování kafilerních surovin při teplotě 130 až 140°C při tlaku 3 barů po dobu 30 minut. Udávala to Směrnice ministerstva zemědělství č. 154/1961 veterinárního zákona. To je pravděpodobně důvod, proč se BSE na území ČR nerozšířila.

Vývoj situace ohledně výskytu BSE jako onemocnění u přežvýkavců znázorňuje graf 4.1. Tato situace je zcela jistě výsledkem opatření, které ustanovila Evropská unie. Počet nakažených kusů má negativní charakter. Od roku 2001 do roku 2004 došlo ke snížení výskytu dobytka nakaženého BSE až o 38 %.

Graf 4.1: Vývoj výskytu případů BSE v EU_15 od roku 2001 do roku 2004

Zdroj: Duben, 2006, vlastní zpracování

V současné době se situace okolo BSE zklidnila, ale neznamená to, že by se už případy takto nakaženého skotu neobjevovaly. Provádí se přísné kontroly, aby se do potravinového ani krmivového řetězce nemohla dostat žádná nervová tkáň skotu. Jako boj

²³ Mezi riziková zvířata starší dvou let patří zejména uhynulá zvířata, nutně poražená zvířata a zvířata s příznaky BSE.

²⁴ Zjistilo se totiž, že při 130°C je destruován priorin (Duben, 2006).

proti BSE se neprovádí jen kontroly, ale i preventivní opatření. Za přínos výskytu BSE by se tedy dala považovat změna přístupu ke kontrole potravin živočišného původu, ke kontrole krmiv a ke způsobu zpracování masa a jeho uvádění do prodeje (Duben, 2006). Na zklidnění situace v roce 2011 ohledně onemocnění BSE Evropská unie reaguje odstoupením od přísných kontrol, dokonce se projednává povolení krmení masokostní moučkou u prasat a drůbeže (EU zřejmě povolí krmení masokostní moučkou, 2011).

4.2.1 Zhodnocení dopadů externího šoku na obchodování s hovězím masem

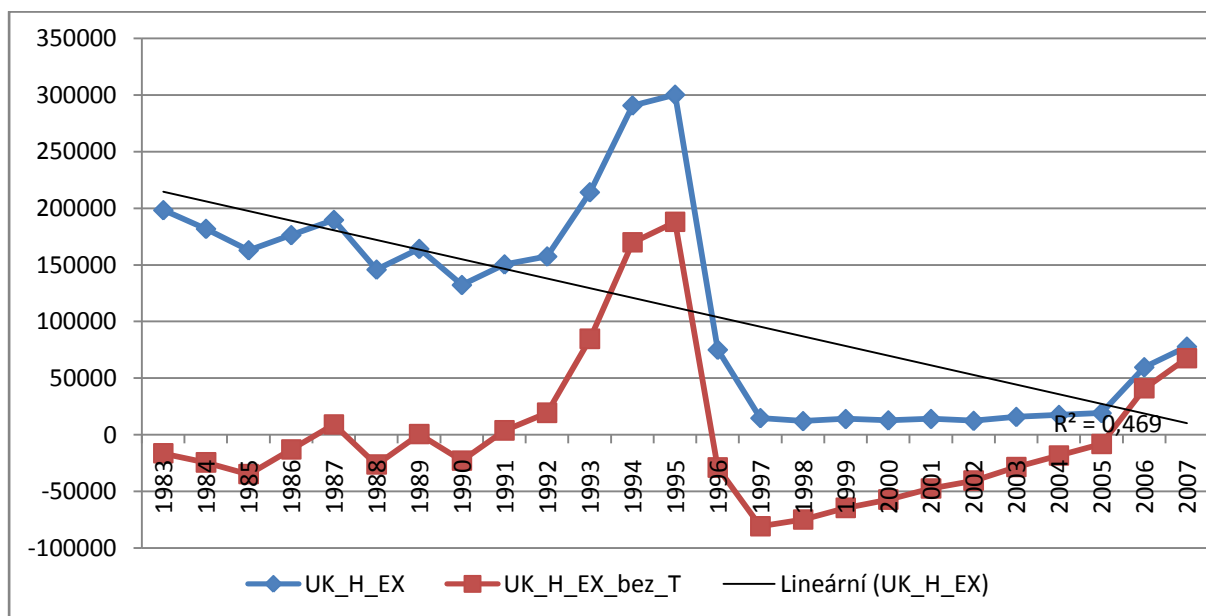
V této podkapitole budou analyzovány důsledky externího šoku v oblasti obchodování s hovězím masem, a sice onemocnění BSE, jehož průběh je detailně zpracován v kapitole 4.2. Toto onemocnění se velmi rychle šířilo do okolních zemí, zejména pak do Francie, Španělska, Německa a České republiky. Proto následující statistiky zhodnocují průběh projevu BSE právě v těchto zemích.

Zhodnocení dopadů tohoto externího šoku na danou problematiku probíhalo jak u trhu s hovězím masem, tak u trhu s jeho potenciálními substituty (kuřecím a vepřovým masem) stejně. Oblastí zkoumání byl vývoj exportu a importu daného předmětu v čase a také závislost těchto dvou veličin na vývoji HDP. Metody analýz, které byly aplikovány, uvádí kapitola 4.1. Všechny výstupy zjištěné použitím těchto analýz jsou uvedeny v přílohách.

Místo, kde se poprvé objevila nákaza BSE, byla Velká Británie, proto budou interpretovány výsledky analýz nejdříve za tuhle zemi. Poté bude věnována pozornost situaci, jaká byla ve Francii, Španělsku a Německu, protože v těchto státech byl vývoj obdobný. Poslední zemí, které byla vybrána jako vhodnou pro tuto analýzu, byla Česká republika. Případ nákazy BSE byl v ČR zaznamenán z výše uvedených zemí nejpozději a jeho průběh od ostatních států odlišoval.

Velká Británie z hlediska exportu hovězího masa zaznamenala od roku 1983 do roku 1991 stabilní vývoj. Od roku 1992 nastala změna, a sice velmi prudký nárůst exportu tohoto statku. Je pozoruhodné, že k tomuto nárůstu vývozu hovězího masa došlo po roce 1992. V tomto roce, totiž došlo k objevu nákazy BSE poprvé i ve Francii. Dalo by se tedy předpokládat, že export hovězího masa Velké Británie bude od roku 1983 klesat a že dojde ještě k jeho hlubšímu poklesu v době, kdy dojde k objevu nákazy v jiných evropských zemích. Zvýšení exportu hovězího masa z Velké Británie, totiž může mít za následek, že se nákaza BSE objevila i v jiných zemích.

Graf 4.2: Vývoj exportu hovězího masa Velké Británie v letech 1983 až 2007 v tunách

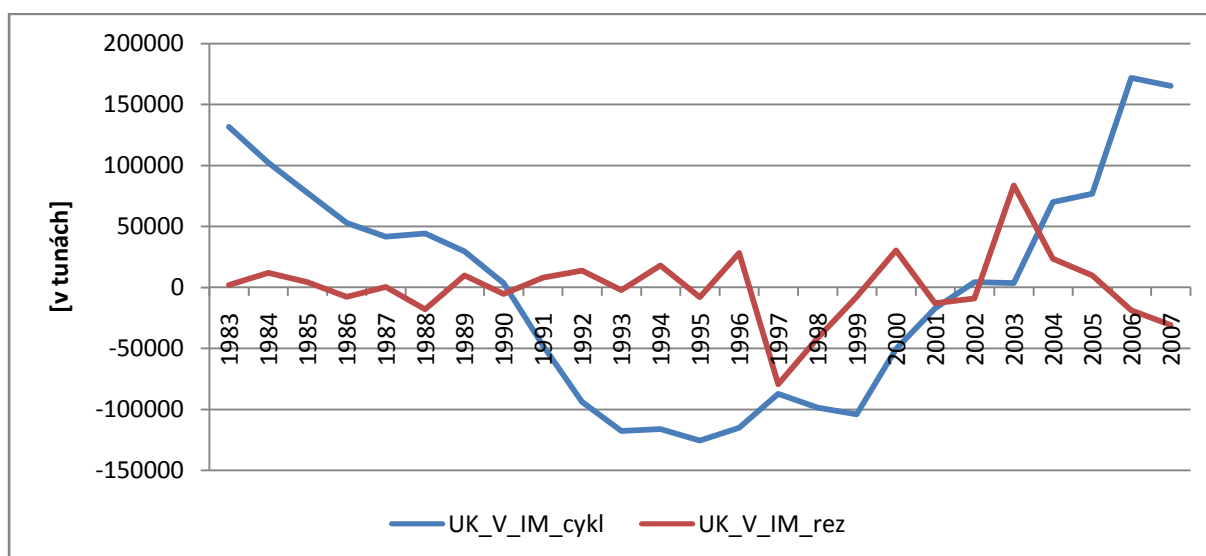

Zdroj: Faostat, 2010, vlastní zpracování

Z pohledu importu hovězího masa do Velké Británie byl zaznamenán od roku 1983 do roku 1991 stabilní vývoj. Od roku 1992 nastal dlouhodobý pokles importu hovězího masa až do roku 1996.

Dle teorie, která byla vymezena v 2.3, by na trhu substitutů mělo dojít k růstu exportu a importu. V případě kuřecího masa měly výsledované hodnoty těchto dvou veličin rostoucí tendenci. Po odečtení trendu nebylo možné rozpoznat důsledky externího šoku. Nedošlo k výraznému růstu importu ani exportu této komodity. V případě vepřového masa respektive exportu tohoto statku je v jeho časové řadě před i po odečtení trendu znatelný pokles po roce 2001. Tento jev naznačuje, že došlo k projevu nějakého externího šoku. Z časové řady vývoje importu hovězího masa je po odečtení trendu i cyklické složky zaznamenán prudký pokles od roku 1996 do roku 1999 (viz graf 4.3).

Graf 4.3: Časová řada importu vepřového masa do Velké Británie očištěná o cyklickou složku a trend

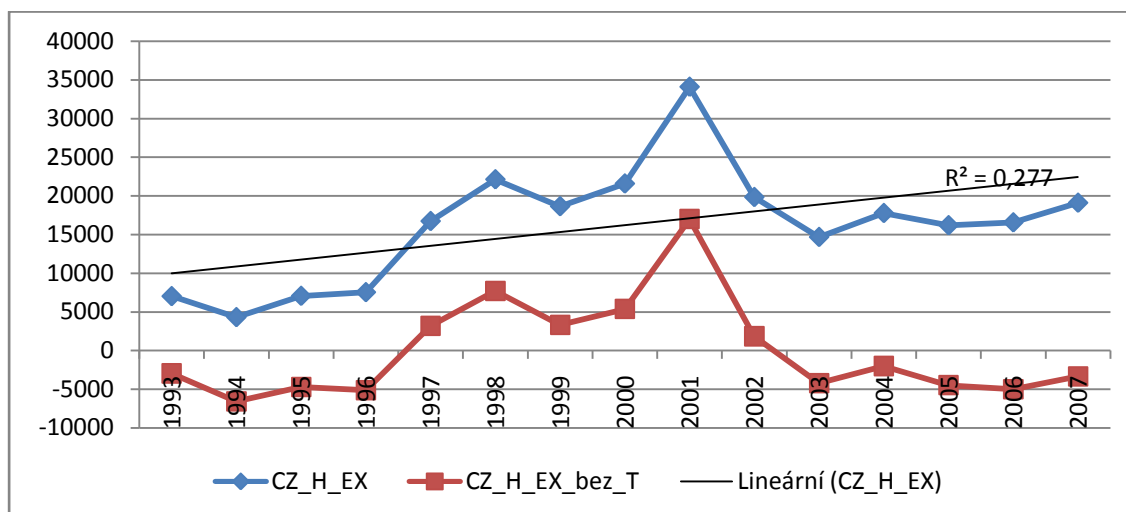
Zdroj: Faostat, 2010, vlastní zpracování

Zde budou zkoumány dopady externího šoku na Španělsko, Francii a Německo. V oblasti obchodování s hovězím masem došlo k největšímu výkyvu v časové řadě exportu a importu Německa od roku 1987 do roku 1993, kdy došlo k jejich prudkému nárůstu. V časovém vývoji ostatních zemí nebylo možné prokázat dopad externího šoku.

Import a export vepřového masa měl relativně stabilní vývoj v Německu, zde nebyl zjištěn následek onemocnění BSE. Ovšem obchodování s vepřovým masem ve Francii a Španělsku už nemělo tak konstantní průběh. Ve Francii docházelo ke značnému kolísání mezi hodnotami importu tohoto statku. Ve Španělsku tomu bylo naopak, zde docházelo ke změnám ve vývoji exportu. V oblasti obchodu s kuřecím masem nebyla zaznamenána přítomnost externího šoku. Průběh funkcí exportu a importu ve všech zemích měl rostoucí tendenci.

V České republice docházelo od roku 1996 do roku 2001 k velice významnému růstu exportu, jak prezentuje graf 4.4. BSE, která se zatím projevila ve Velké Británii, Španělsku, Německu a Francii, příznivým způsobem ovlivnila export České republiky. Důvodem, proč se tak příznivá situace pro stav obchodní bilance změnila po roce 2001 lze přisuzovat objevení prvního případu nakaženého dobytka na území ČR. Po roce 2001 do roku 2003 dochází k velmi strmému poklesu exportu hovězího masa, který se v tomto roce ustaluje a následující roky kolísá kolem podobných hodnot.

Graf 4.4: Vývoj exportu hovězího masa v období od roku 1993 do roku 2007 v tunách

Zdroj: Faostat, 2010, vlastní zpracování

Z pohledu importu hovězího masa došlo k razantnímu poklesu v období od roku 1998 do roku 2004. Trh substitutů je v ČR značně nestabilní, pro oba druhy masa je charakteristická rostoucí tendence. Nejstrmější trend však byl zaznamenán u exportu a importu kuřecího masa.

Projev tohoto externího šoku v podobě onemocnění BSE se razantním způsobem neprojevil ve Velké Británii, což je země, kde se objevily první příklady nakaženého dobytka. Ale projevil se naopak nejvíce ze všech zkoumaných zemí právě v České republice. Tyto události se jistě vepsaly do paměti spotřebitelů, což se může odrazit v jejich preferencích v době, kdy dojde k objevu dalšího onemocnění, které sebou nese jiný druh masa. Výsledky analýz jsou uvedeny v příloze 2.

4.3 Externí šoky působící na Evropskou unii od roku 2003 do roku 2004

V období mezi lety 2003 a 2004 prošla EU zásadními změnami souvisejícími s jejím rozšířením o deset nových členských států v roce 2004, což znamenalo podstatné rozšíření vnitřního trhu EU. V důsledku toho muselo dojít k transformaci stávající zemědělské politiky. V roce 2003 byla přijata tzv. Fischlerova reforma (viz kapitola 2.1). Jedná se sice o krok, který byl plánovaný, nicméně jednalo se o velký zásah do fungování Evropské unie i nově přijatých států. Z hlediska EU se jedná o vnitřní šok, ale z pohledu jeho dopadu na zemědělství se jedná o šok, který působí „zvenku“.

4.3.1 Zhodnocení dopadů externího šoku na obchodování se zemědělskými komoditami

Předmětem zkoumání budou ty státy, ve kterých se zemědělství podílí největší měrou na tvorbě HDP. Byla vybrána Francie, Španělsko a Řecko (3.2). Vývoj exportu a importu zemědělských plodin celkem vykazoval u všech zemí stejné znaky, a sice rostoucí tendence a průběh, který nezaznamenal výrazné oscilování mezi hodnotami. Nejstrmější růst byl zaznamenán ve Španělsku.

Z výsledků použitých analýz vyplývá, že se tento externí šok neprojevil výrazně v žádné ze zkoumaných zemí. Tento výsledek ovšem může být způsoben ročními daty, která byla použita místo sezónních dat, která bohužel nejsou k dispozici. Díky tomu může dojít k jistému zkreslení skutečnosti. Výsledky analýz z této problematiky jsou přiloženy v příloze 3.

4.4 České zemědělství v roce 2009

Rok 2009 byl pro české zemědělství z hlediska ekonomického růstu nejhorší od roku 1993 (Ministerstvo zemědělství, 2009). Na výši produkce se podepsaly povodně, které zasáhly několik krajů. Situace byla ještě umocněna následky celosvětové hospodářské krize.

4.4.1 Zhodnocení dopadů externího šoku

V této podkapitole budou analyzovány dopady úbytku produkce plodin na export a import zemědělské výroby.

Od roku 2008 byl zaznamenán největší pokles produkce v oblasti pěstování obilovin. Toto množství omezení produkce mělo za následek snížení exportu i importu celkové zemědělské výroby. Jestli tato událost ovlivnila vývoj exportu a importu i v dalších letech nemůže být vzhledem k nedostatku dat předmětem analýzy. Vzhledem k tomu, že se jedná o přírodní katastrofu, která zasáhla oblast zemědělství, jenž je závislé mimo jiné i na počasí, je velice pravděpodobné, že nadcházející rok (v případě příznivějších přírodních podmínek) už k hlubšímu propadu těchto veličin nedojde. Podklady k těmto závěrům jsou uvedeny v příloze 4.

4.5 Externí šok v oblasti chovu nosnic v ČR

Z hlediska klasifikace externích šoků, která je uvedena v kapitole 2.3, se podle doposud prezentovaných informací jedná o šok z kategorie legislativních. Tento šok je

na rozdíl od ostatních uvedených v této práci ojedinělý tím, že se jedná o externí šok, který působí tzv. seshora.

V souvislosti s vydáním nové směrnice, která nařizuje chovatelům rozšířit podlahovou plochu nosnic z původních 550 cm² na 750 cm², došlo k redukci počtu chovaných nosnic v agropodnicích v ČR. Tato redukce s sebou přinesla zvýšení ceny vajec. V loňském roce byla podle Českého statistického úřadu farmářská cena 1,43 koruny. Cena, za kterou prodávaly obchodní řetězce, byla asi o 61 % vyšší, takže spotřebitelská cena se pohybovala okolo 2,30 Kč za kus. Přičemž farmáři zvýšili cenu vajec o více než 90 % (na 3,50 Kč/ks), což při připočtení obchodní marže zvyšuje spotřebitelskou cenu na 5,60 Kč/ks.

Poptávka po vejcích, vzhledem k neexistenci substitutů, je neelastická. Vlivem zvýšení ceny vajec se projevila racionalita v jednání spotřebitelů. Ti, kteří nebyli ochotni kupovat za vyšší cenu, se rozhodli pro koupi vajec v zahraničí. To vedlo ke zvýšení poptávky po vejcích v zahraničí, především v Německu, kde směrnice EU o chovu nosnic byla aplikována již dříve a ceny se zde již stabilizovaly. Pohybují se okolo 50 Kč za 10 ks. Zvýšení ceny vajec se promítlo ve zvýšení ochoty lidí založit soukromé chovy nosnic, po kterých z tohoto důvodu následně vzrostla poptávka (Propad produkce vajec v EU, 2012).

Kapitola 2.3 uvádí, že zvýšení ceny jednoho produktu, který je komplementem jiného výrobku, dochází ke zvýšení ceny i toho výrobku. Pokud jde o případ českých vajec, vyrábí se z nich například vaječný likér. Plzeňská likérka Stock spotřebuje pro výrobu likéru 30 tun vaječných žloutků. Dopad zvýšení cen vajec by však neměl mít vliv na zvýšení ceny ani kvality likéru. Firma podle dostupných pramenů zvažuje, že vybuduje vlastní chov na zelené louce, nebo také zvažuje vlastnické propojení s některou z firem zabývajících se produkcí vajec (Likérka Stock zvažuje, že kvůli drahým vejcím založí svoji drůbežárnu, 2012).

Vzhledem v aktuálnosti vzniklého externího šoku nelze provést matematicko-statistickou analýzu, protože není k dispozici dostatek dat.

Chování spotřebitelů v této situaci ukazuje, že se chovají racionálně. Reagují na zvyšování ceny a vyjadřují tak svoji neochotu nakupovat drahé suroviny. Spotřebitelé začali skupovat levnější vejce ze zahraničí, přičemž, kdyby nedošlo k potřebné regulaci, mohla by na německém trhu vajec nastat obdobná situace jako v České republice.

4.6 Externí šok v oblasti obchodování se španělskými okurkami

Obchodní bilanci Španělska negativně ovlivnila situace na trhu se zemědělskými komoditami, přesněji obchodováním s okurkami. V roce 2011 se objevila bakterie zvaná „enterohemorhagická Escherichia Coli“, která způsobuje akutní krvácivé průjemové onemocnění, které může být smrtelné. Jako příčina nákazy byly německými hygieniky označeny okurky ze Španělska. Ačkoli se později prokázalo, že konzumace španělských okurek nebyla příčinou tohoto onemocnění, projevila se tato událost na zahraničním obchodu Španělska negativním způsobem.

Tento šok lze zcela jistě považovat z hlediska působení za globální, protože se šířil prakticky celou Evropou. Mezi země, ve kterých se tato nákaza projevila, patří Velká Británie, Dánsko, Švédsko, Nizozemsko, Německo, Polsko, Itálie a Česká republika. Celá situace kolem okurek však nezpůsobila značné ztráty jen španělským farmářům, ale zasáhla i farmáře z dalších zemí. V České republice bylo kvůli snížení spotřebitelské důvěry v nákup čerstvé zeleniny staženo více než 60 tun salátu v hodnotě přes 23 tisíc eur.

Evropská komise uvádí, že o podporu požádalo 22 z 27 členských států EU. Částka, která byla Evropskou vyčleněna na odškodnění zelinářům se pohybuje okolo 5,5 miliardy korun. Největší podíly z této částky (71 milionů eur) obdrží Španělsko, Polsko (46,4 milionů eur) a Itálie (34,6 milionů eur). Předseda Zelinářské unie Čech a Moravy Jaroslav Zeman uvedl, že pro Českou republiku se bude odškodnění pohybovat přibližně okolo 6,375 milionů korun (Euractiv, 2011).

Tento externí šok se odlišuje od ostatních, které jsou zde zaznamenány především tím, že zelináři přišli o své zisky prakticky zbytečně. Díky mylné zprávě, která se šířila médii po celé Evropě, že bakterie, která způsobuje smrt je ze španělských okurek.

5 Závěr

Externích šoků, které by šli dále zkoumat, popisovat je nepřehledné množství. Pro účely této práce však byly vybrány jen ty aktuální, které silně medializovány. Cílem bylo vytvořit klasifikaci externích šoků, definovat mechanismy působení těchto šoků, dále pak zjistit na základě analýzy, do jaké míry je ovlivněno obchodování se zemědělskými produkty externími šoky působícími na tuto oblast.

V první kapitole byl uskutečněn první krok ke splnění cíle, byla zde vytvořena klasifikace externích šoků. Tato klasifikace vycházela z událostí, které v zemědělství nastaly. Tímto byla vytvořena skupina kategorií. Z každé oblasti pak byl vybrán jev, jehož možné dopady na obchodování se zemědělskými komoditami byly analyzovány v poslední kapitole této práce.

Zmapování toků zemědělských komodit uvnitř i vně Evropské unie bylo předmětem druhé kapitoly. Mezi nejvýznamnější obchodní partnery z hlediska obchodování se zemědělskými komoditami patří Brazílie, USA a Argentina. Evropská unie umožnila zapojit se do obchodování rozvojovým zemím, pro které je to velká příležitost. Z hlediska vnitřního trhu bylo zjištěno, že Francie, Itálie, Španělsko a Německo se podílí nejvíce na celkové zemědělské produkci EU. V Řecku, Francii, Španělsku a Maďarsku se zemědělská produkce nejvíce podílí na tvorbě domácího HDP.

Ve třetí kapitole byly analyzovány tři externí šoky pomocí jednoduché metody nejmenších čtverců. Prvním z nich bylo rozšíření nákazy BSE, respektive jeho působení na obchodování s hovězím masem, byl také zkoumán vliv na obchodování s jeho možnými substituty. Dále zde byly analyzovány dopady Fischlerovy reformy na obchodování se zemědělskými komoditami z pohledu tří vybraných zemí. Bylo to státy, kde se zemědělství podílí největší měrou na tvorbě domácího HDP. Jednalo se o Řecko, Španělsko a Francii. Pro další zkoumání byly vybrány události, které působily na Českou republiku v roce 2009. Za negativně působící externí šoky byly považovány ničivé povodně a pokračující hospodářská krize.

Další externí šoky, které zde byly zařazeny, již nebylo možné kvantitativně analyzovat a to z důvodů aktuálnosti zkoumaných jevů a tudíž absence potřebných dat. První z nich je změna směrnice pro chov nosnic, která měla za následek zvýšení cen vajec. Chování

spotřebitelů v této situaci ukazuje, že se chovají racionálně. Reagují na zvyšování ceny a vyjadřují tak svoji neochotu nakupovat drahé suroviny v tuzemsku. Dalším externím šokem, který se stal předmětem této práce jsou události způsobené působením bakterie e.coli. Tento externí šok se odlišuje od ostatních, které jsou zde zaznamenány, především tím, že zelináři přišli o své zisky prakticky zbytečně. Díky mylné zprávě, která se šířila médii po celé Evropě, že bakterie, která způsobuje smrt, je ze španělských okurek.

Práce by mohla být rozšířena o hlubší statistickou analýzu využitím obecnějších metod, než je OLS a dále o kvantitativní analýzu šoků, pro něž v současné chvíli ještě nejsou k dispozici potřebná data.

Seznam použité literatury

Knižní zdroje

- [1] BENEŠ, Vlastislav; RŮŽIČKA, Květoslav; ŠUBERT, Miroslav. *Zahraniční obchod: teorie a praxe*. Praha: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., 2004. 328 s. ISBN 80-247-0558-3.
- [2] BERNAKE, Ben a Robert H. FRANK. *Ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2003. 803 s. ISBN 978-80-247-0471-5.
- [3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. Čtvrté aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-891-6.
- [4] HINDLS, Richard, Stanislava HRONOVÁ a Jan SEGER. *Statistika pro ekonomy*. 4. vydání. Praha: Professional Publishing, 2003. ISBN 80-86419-52-5.
- [5] KAŇA, Radomír. *Evropská unie A*. 2. vydání. Ostrava: VŠB-TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA Ekonomická fakulta, 2010. 163 s. ISBN 978-80-248-2202-0.
- [6] PLCHOVÁ, Božena, Josef ABRHÁM a Mojmír HELÍSEK. *Česká republika a EU*. První vydání. Praha: Agentura KRIGL, 2010. ISBN 978-80-86912-39-4.
- [7] SMUTKA, Luboš, et al. *Vybrané aspekty agrárního sektoru ve světě: vývoj produkce a obchodu s agrárními komoditami*. Praha Česká zemědělská univerzita v Praze Provozně ekonomická fakulta, 2010. 157 s. ISBN 978-80-213-2101-4.

Elektronické dokumenty

- [8] AGRIS. *Propad produkce vajec v EU*. [online]. 2012 [cit. 2012-04-16]. Dostupné z: http://www.agris.cz/clanek/175182?id_cause=2.
- [9] DUBEN, Josef. *Jak nás strašila BSE*. [online]. 2006, s. 17 [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: http://www.bezpecnostpotravin.cz/userfiles/File/BSE_web.pdf.
- [10] EURACTIV. *Brusel rozhodl o výši odškodnění pro české zelináře*. [online]. 2011 [cit. 2012-04-16]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/print-version/clanek/brusel-rozhodl-o-odskodneni-pro-ceske-zelinare-presahne-260-tisic-eur-009014>.
- [11] EUROPEAN COMMISSION. *EU Trade in Agriculture* [online]. 2006 [cit. 2012-01-08]. Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/june/tradoc_129093.pdf.
- [12] EUROPEAN COMMISSION. *EU bilateral trade and trade with the World*. 2012 [10.4.2012]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/statistics/>
- [13] EUROPEAN COMMISSION. *China* [online]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/china/>.

- [14] EVROPSKÁ KOMISE. *Ec.europa: Údaje, na které můžeme být pyšní* [online]. 2012, 2012-02-24 [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/agriculture/capexplained/change/index_cs.htm.
- [15] EVROPSKÁ KOMISE. *Ec.europa: Úspěšně provedené změny v minulosti* [online]. 2005, 2012-02-24 [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/agriculture/capexplained/images/hi-res/08_cs_hi_res.jpg.
- [16] EVROPSKÁ KOMISE. *Charakteristika evropského zemědělství*. [online]. 2005 [cit.2012-04-17]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/agriculture/capexplained/index_cs.htm
- [17] EVROPSKÁ KOMISE. *EU a USA se dohodli na novém partnerství v oblasti obchodu s ekologickými produkty ze dne 15. února 2012* [online]. [cit. 15.4.2012]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/ceskarepublika/press/press_releases/12_138_cs.htm
- [18] EVROPSKÁ KOMISE. *Úspěšně provedené změny v minulosti* [online]. [cit.15.4.2012]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/agriculture/capexplained/change/index_cs.htm
- [19] EVROPSKÁ KOMISE. *Údaje, na které můžeme být pyšní* [online]. [cit. 15.4.2012]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/agriculture/capexplained/record/index_cs.htm
- [20] EVROPSKÁ KOMISE. *Postavení EU vůči rozvojovým zemím* [online]. [cit. 15.4.2012]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/agriculture/faq/devel/index_cs.htm.
- [21] FAOSTAT. FAO: *The State of Agricultural Commodity Markets* [online]. 2009, [cit.10.4.2012]. Dostupné z: <http://www.fao.org/publications/soco/en/>
- [22] IDNES. *Likérka Stock zvažuje, že kvůli drahým vejším založí svoji drůbežárnu*. [online]. 2012[cit. 2012-04-16]. Dostupné z: http://ekonomika.idnes.cz/likerka-stock-zvazuje-ze-kvuli-drahym-vejcim-zalozi-svoji-drubezarnu-1en-/ekoakcie.aspx?c=A120321_102624_plzen-zpravy_pp.
- [23] IHNED: BYZNYS. *EU zřejmě povolí krmení masokostní moučkou*. [online]. 2011 [cit. 2012-03-16]. Dostupné z: <http://byznys.ihned.cz/zpravodajstvi-evropa/c1-50550850-eu-zrejme-povoli-krmeni-masokostni-mouckou-nemoci-silenych-krav-se-uz-neboji>.
- [24] MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Zelená zpráva* [online]. 2010 [cit. 2012-04-16]. ISBN 978-80-7084-940-8. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/61379/Zelena_zprava_2009.pdf.
- [25] ŠÍMOVÁ, Kateřina. *Euroskop: Problémy rozpočtu EU* [online]. 2005-12-01 [cit.2012-02-20]. Dostupné z: <http://www.euroskop.cz/8921/sekce/problemy-rozpocet-eu/>.

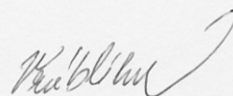
Seznam zkratek

BSE	Bovinní spongiformní encefalopatie
EU	Evropská unie
GDP	Gross domestic product
HDP	Hrubý domácí produkt
NATO	Severoatlantická aliance
NIP	New Instrument of Trade Policy
OLS	Jednoduchá metoda nejmenších čtverců
SZP	Společná zemědělská politika
TBR	Trade Barrier Rebutalation
WTO	Světová obchodní organizace

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35 odst.3);
- souhlasím s tím, že bakalářská práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o bakalářské práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 9. 5. 2012

Věra Vráblíková

jméno a příjmení studenta

Adresa trvalého pobytu studenta:

Znojemská 1053, 671 67 HRUŠOVANY NAD JEVIŠOVKOU